

9.

ลัทธิอรรถประโยชน์ (Utilitarianism)

การศึกษาเรื่องลัทธิอรรถประโยชน์ในหัวข้อนี้ ต้องนับว่าเป็นส่วนสำคัญเรื่องหนึ่งของนิติปรัชญาอันว่าด้วยปัญหาเกี่ยวกับจริยธรรมทางกฎหมายหรือนิติศาสตร์เชิงจริยศาสตร์ (Ethical Jurisprudence) เนื่องจากการศึกษาปรัชญากฎหมายในมิติด้านจริยธรรม เรื่องสำคัญยิ่งคงต้องเริ่มจากการแสวงหาสิ่งที่ถือเป็นบรรทัดฐานแห่งความถูกต้องหรือเกณฑ์มาตรฐานที่จะใช้เป็นตัวตรวจสอบลักษณะของกฎหมายที่ดีหรือลักษณะที่ควรจะเป็น (Ought) ของกฎหมายลัทธิอรรถประโยชน์ได้เข้ามาตอบสนองความจำเป็นส่วนนี้จากบทบาทหน้าที่ที่ตั้งกล่าว จึงน่าเข้าใจได้โดยนัย ๆ ถึงความเป็นหลักจริยธรรมของลัทธินี้ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็น “ทฤษฎีทางจริยธรรมเชิงบรรทัดฐานการกระทำที่มีชื่อเสียงมากที่สุดในดินแดนที่ใช้ภาษาอังกฤษทั้งหลายโดยเป็นปรัชญาทางศีลธรรมที่สร้างขึ้นเพื่ออธิบายเหตุผลเกี่ยวกับความถูกต้องของการกระทำ”⁽¹⁾ ลัทธิทางจริยธรรมนี้ได้ปรากฏอิทธิพลแทรกซึมไปทั่วทั้งในทฤษฎีทางเศรษฐกติก, การเมือง และกฎหมายของตะวันตกจนคล้ายมีฐานะเป็นฐานความคิดเชิงปรัชญาของระบบเสรีนิยมในปัจจุบันก็ว่าได้

กล่าวในส่วนของนิติปรัชญา บทบาทของลัทธิอรรถประโยชน์สำแดงออกอย่างมาก โดยผ่านการสนับสนุนของนักคิดนักทฤษฎีฝ่ายปฏิฐานนิยมทางกฎหมายไม่ว่าจะเป็นเบนแธม, ออสติน หรือฮาร์ท โดยเฉพาะเบนแธมซึ่งเป็นเสมือนปกาศกคนสำคัญของลัทธินี้ในศตวรรษที่ 19 ได้อาศัยอ้างอิงลัทธิอรรถประโยชน์เป็นเครื่องมือสำคัญในงานด้านปฏิรูปกฎหมายในยุคนั้นหรือใช้เป็นเครื่องมือวิพากษ์วิจารณ์ความไม่เหมาะสมของกฎหมายต่าง ๆ อย่างไรก็ตามแม้จะได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างลัทธินี้กับนักทฤษฎีฝ่ายปฏิฐานนิยมทางกฎหมาย ขอให้ทบทวนความเข้าใจด้วยว่า ลัทธิอรรถประโยชน์เป็นคนละเรื่องคนละส่วนกับทฤษฎีปฏิฐานนิยมทางกฎหมาย สืบแต่บทบาทอันแตกต่างกัน กล่าวคือ ลัทธิอรรถประโยชน์เป็นเรื่องจริยธรรมทางกฎหมายหรือ

(1) Antony Frew (ed.), "A Dictionary of Philosophy", (Pan Book, 1979) PP. 334 - 5

ศาสตร์เกี่ยวกับการนิติบัญญัติซึ่งชี้ขาดลักษณะของกฎหมายที่ควรจะเป็น ส่วนปฏิธานนิยมทางกฎหมายเป็นเรื่องการศึกษาวิเคราะห์ธรรมชาติอันปรากฏชัดแจ้งของกฎหมายที่รัฐสร้างขึ้นเรียบร้อยแล้ว

ความเข้าใจพื้นฐานต่อลัทธิอรรถประโยชน์

กล่าวโดยทั่วไป ลัทธิอรรถประโยชน์ (หรือบางท่านเรียกว่า ประโยชน์นิยม, สุขนิยม, ผลวาท) เป็นปรัชญาเชิงจริยธรรมที่เชื่อว่า สิ่งซึ่งจะถือเป็นความดีหรือความชั่วอันแท้จริงในโลกนี้ อยู่ที่ว่าสิ่งนั้นสร้างความทุกข์หรือความสุขให้เกิดแก่มนุษย์ การกระทำใด ๆ ที่จะเรียกได้ว่าถูกต้องหรือดีงาม ต้องเป็นการกระทำที่สำเร็จประโยชน์ในการก่อให้เกิดความสุขขึ้นมา ส่วนความสุขก็คือ บรรดาความพึงพอใจทั้งหมด ความพึงพอใจนั้นต้องถือเป็นสิ่งที่ดี ส่วนความทุกข์ ความเจ็บปวดหรือความคับข้องไม่สมหวังทั้งหลายต้องจัดเป็นสิ่งเลวร้าย โดยนัยนี้เมื่อนำเอาหลักดังกล่าวมาปรับใช้ในทางทฤษฎีกฎหมาย จึงย่อมให้ผลลัพธ์ที่เน้นบทบาทของรัฐในการออกกฎหมายที่จะสร้างหรือส่งเสริมความสุขให้เกิดแก่สังคมอย่างมากที่สุด ดังสำนวนความอันเลื่องลือของลัทธินี้ที่ว่า “ความสุขสูงสุดแก่คนจำนวนมากที่สุด” (The greatest happiness of the greatest number)

อรรถาธิบายดังกล่าวคงแสดงให้เห็นว่า สิ่งซึ่งถือว่าเป็นหัวใจของลัทธิอรรถประโยชน์ก็คือ เรื่อง “ความสุข” (Happiness) ขณะเดียวกันเรื่องความสุขนี้เองก็เป็นประเด็นที่สร้างปัญหาขึ้นในทฤษฎีหรือลัทธินี้จากการแปลความหมายที่แคบกว้างแตกต่างกันในทรรศนะของเจ้าของทฤษฎีอรรถประโยชน์คนสำคัญสองท่านคือ เบนแธม (Jeremy Bentham) และ มิลล์ (John Stuart Mill) อันนำไปสู่การตีความหมายลัทธิอรรถประโยชน์ออกเป็นสองแนวสำคัญคือ ลัทธิอรรถประโยชน์แบบสุขนิยม (Hedonistic Utilitarianism) ของเบนแธม และลัทธิอรรถประโยชน์เชิงอุดมคติ (Ideal Utilitarianism) ของมิลล์ ซึ่งมีการตีความเพิ่มเติมว่า สิ่งที่มีความดีอยู่ในตัวมันเอง มิใช่มีแต่ความพึงพอใจเท่านั้น หากคุณธรรม, ความรักและความมั่งคั่งก็เป็นสิ่งที่มีคุณสมบัติเดียวกัน⁽²⁾

นอกจากประเด็นสำคัญเรื่องความสุข ซึ่งกินความถึง “สวัสดิสุข” หรือความเป็นอยู่อันผาสุก (Welfare) แล้ว เรายังอาจแยกย่อยลักษณะทั่วไปอันน่าสนใจของลัทธิอรรถประโยชน์ออกเป็นหลาย ๆ ข้อ อาทิเช่น⁽³⁾

(2) ปรีดี บุญซื่อ “จริยปรัชญา”, (มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2525), หน้า 88

(3) N.E. Simmonds, “Central Issues in Jurisprudence”, (London, Sweet & Maxwell, (1986), PP. 16-7

1. ลักษณะที่เพ่งอนาคตเป็นใหญ่ (Future Looking) หรือเน้นผลอันจะเกิดขึ้นตามมา (Consequentialism) โดยสะท้อนจากการประเมินคุณค่าของการกระทำเพียงที่การพิจารณาถึงผลลัพธ์อันน่าจะเกิดขึ้นในอนาคต โดยไม่คำนึงถึงเหตุการณ์ในอดีตเว้นแต่เหตุการณ์นั้นจะมีผลสนับสนุนต่ออนาคต ยกตัวอย่างเช่น โดยทั่วไปแล้วมักเป็นที่เข้าใจว่า เมื่อเราให้คำมั่นสัญญาต่อใคร เราก็มีพันธะทางศีลธรรมที่จะปฏิบัติตามคำมั่นนั้น ๆ แต่ในกรณีนี้สำหรับนักอรรถประโยชน์ (Utilitarian) กลับมองว่า คำมั่นสัญญาโดยตัวของมันเองแล้ว ไม่อาจใช้เป็นเหตุผลสำหรับการกระทำใดได้เลย หากเรามีพันธะทางศีลธรรมในการรักษาคำมั่นสัญญา พันธะเช่นนี้หาได้เกิดขึ้นจากการให้คำมั่นหมายไม่ แต่มันเกิดจากการพิจารณาที่ “ผลร้าย” อันจะเกิดขึ้นในอนาคต หากเราละเมิดคำมั่นสัญญานั้นต่างหาก

2. ลักษณะที่มองความสุขหรือสวัสดิสุขในแง่ดีเสมอ ซึ่งสมควรจัดเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ และจากค่าที่มุ่งเน้นแต่การเพิ่มปริมาณความสุขให้สูงสุดเช่นนี้ ทำให้นักอรรถประโยชน์ไม่สนใจปัญหาเกี่ยวกับ “การแบ่งสันปันส่วน” ความสุขว่าจะทำกันอย่างไร นักอรรถประโยชน์จะมุ่งเพิ่มผลรวมของความสุข สวัสดิสุขแม้จะมีผลเป็นการสร้างความไม่เสมอภาคในการได้รับความสุขก็ตาม

3. ลักษณะเอกนิยม (Monistic) กล่าวคือการยึดมั่นว่า ความถูกต้องทางศีลธรรมนั้นวางอยู่บนหลักการสูงสุดอันเดียว (หลักอรรถประโยชน์) ลักษณะเช่นนี้ จึงแตกต่างจากทฤษฎีพหุนิยม (Pluralistic theory) ซึ่งยอมรับในหลักการหรือคุณค่าทางศีลธรรมอันหลากหลายที่ต้องนำมาตรวจสอบซึ่งวัดก่อนนำมาใช้เป็นเหตุผลในการกำหนดความถูกต้องของการกระทำหนึ่ง ๆ ดังเช่นหลักคุณค่าเรื่องเสรีภาพ, ความเสมอภาค หรือประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจ ล้วนมีความสำคัญทั้งสิ้น แต่บ่อยครั้งก็อาจขัดแย้งกันได้ จำเป็นต้องคิดชั่งน้ำหนักก่อนตัดสินใจเป็นสถานการณ์ ๆ ไป

เค้าเงื่อนความคิดดั้งเดิมของลัทธิอรรถประโยชน์

แม้ว่าเวลาพูดถึงลัทธิอรรถประโยชน์ มักต้องเอ่ยนามเบนแธม, มิลล์ หรือซิดจวิค (Henry Sidgwick) ในฐานะผู้ประกาศเผยแพร่ลัทธินี้ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 18 เรื่อยมา ทว่าในแง่ประวัติศาสตร์แล้ว ลัทธิความคิดนี้มีสายที่มาแต่อดีตอันยาวนาน และหาใช่ย้อนกลับไปเพียงแค่อนหน้าไม่นาน ดังปรากฏจากความคิดลักษณะเดียวกันของ ฮูม (David Hume) หรือพริสต์ลีย์ (John Priestley)

ความคิดที่เน้นความสำคัญของการแสวงหาความสุข (Hedonism) หรือ เน้นที่อนาคต, ผลลัพธ์ของการกระทำ (Consequentialism) เคยปรากฏแพร่หลายในหลักจริยธรรมของกรีกแต่ครั้งโบราณแล้ว ในครั้งกระโน้น ปรัชญาเมธีมักมีการถกเถียงกันอยู่เนืองนิจในเรื่องเกี่ยวกับ

ชีวิต หรือลักษณะการดำรงชีวิตในฐานะที่เป็นมนุษย์ ปัญหาสำคัญจะพุ่งมาที่บทบาทชีวิตของปัจเจกชนเป็นหลัก คำถามว่า “ฉัน” ควรจะมีชีวิตอยู่อย่างไร จึงเป็นคำถามหลักมากกว่าเรื่อง “เรา” ควรจะมีชีวิตกันอย่างไร จึงจะเหมาะสม และจากคำถามหลักดังนี้แล้วยังสืบทอดต่อด้วยคำถามว่ามนุษย์ควรจะบรรลุความสุข, ความสำเร็จ หรือความเป็นคนอันสมบูรณ์กันได้อย่างไร ซึ่งล้วนเป็นปัญหาในปริวิตถลของปัจเจกภาพทั้งสิ้น แน่ละว่าในขณะที่เดียวกันก็มีการให้ความสำคัญต่อเรื่องความเมตตากรุณา, การคิดช่วยเหลือผู้อื่น, ความใจบุญสุนทาน หรือการนึกถึงประโยชน์สุขของเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน แต่ประเด็นเหล่านี้ก็ออกจะเป็นเรื่องรองลงมาอีกทั้งยังถือเป็นคุณธรรมอุปกรณ์ (Means) หรือเงื่อนไขของการกระทำเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ (Self - realization) มากกว่าจะเป็นคุณธรรมที่มีจุดมุ่งหมายในตัวของมันเองดังคำสอนยุคหลังของพวกคริสเตียน

ภายใต้กระบวนการแสวงหารูปแบบชีวิตที่เหมาะสมต่าง ๆ นักศีลธรรมบางกลุ่มของกรีกได้หันมาสมทานความคิดที่เน้นคุณค่าของการกระทำที่ผลลัพธ์อันตามมา (Consequentialist position) นักคิดจำนวนมากในกลุ่มนี้ อาทิเช่น Aristippus, Democritus หรือ Epicurus ล้วนเป็นพวกยึดคติสุขนิยม (Hedonism) อันเป็นลัทธิที่ถือเอาความสุขเป็นยอดปรารถนาของชีวิต และโดยแบบฉบับทั่วไปก็ประกาศให้ความสุขเปล็ดเปล็นทางกายภาพเป็นเป้าหมายอันพึงแสวงหา แต่ก็ปรากฏเช่นกันในทรรศนะของนักจริยธรรมกรีกบางท่าน ช่วงนั้นที่สังเกตเห็นความวุ่นวายอลหม่านของความสุขทางกายภาพและหันมาให้ความสำคัญต่อความสุขที่ละเอียดประณีตกว่าในแง่ความสงบศานติภายในจิตใจ ทรรศนะประการหลังนี้ตกล่วงถึงคริสต์ศตวรรษที่ 18 มิลล์ (Mill) นักอรรถประโยชน์คนสำคัญก็ได้หันมาฟื้นฟูแนวคิดนี้อีกจนกลายเป็นประเด็นถกเถียงกันมากที่สุดข้อหนึ่งในทฤษฎีของเขา⁽⁴⁾

ในครั้งนั้น กลุ่มนักคิดที่ชอบเหยียดหยันไม่ยอมเชื่ออะไรง่าย ๆ (Cynic) และพวกสโตอิก (Stoic) นับเป็นปรปักษ์อันเข้มแข็งต่อพวกอรรถประโยชน์ พวกนี้คัดค้านความคิดที่เน้นการแสวงหาความสุขให้ได้มากที่สุด โดยเห็นต่างกันว่า การจะบรรลุซึ่งความสุขอันแท้จริงต้องเป็นไปโดยการทำลายความอยากความต้องการต่าง ๆ หรือโดยการวางเฉยต่อบรรดาสิ่งอันเป็นแหล่งที่มาปกติของความสนุกสนานเปล็ดเปล็นทั้งหลาย ทรรศนะเช่นนี้คงต้องนับว่ามีส่วนคล้ายกับทรรศนะของโสกราตีสหรือเพลโตอยู่ไม่น้อยที่เน้นเรื่องการต่อสู้กับความอยากต่าง ๆ ภายในจิตใจ มนุษย์ ในงานเขียนเรื่อง “The Laws” เพลโตได้เน้นว่า “รากฐานของปรัชญาถูกหมายวางอยู่ที่การพิจารณา ประเด็นคำถามสำคัญสองเรื่อง กล่าวคือ คำถามว่า ความสุขเปล็ดเปล็นหรือ

(4) Anthony Quinton, “Utilitarian Ethics”, (Macmillan, London, 1973), PP. 11 - 2

DEMOCRITUS (fifth century B.C.), bronze bust found at the villa Papiri at Herculaneum. The bust is a Roman copy of a Greek original. (National Museum, Naples)

ความพึงพอใจ (Pleasures) ชนิดใดที่ไม่ควรแสวงหา และ ความเจ็บปวดชนิดใดที่สมควรหลีกเลี่ยง⁽⁵⁾ อย่างไรก็ตาม จุดมุ่งหมายในการต่อสู้หรือปฏิเสธความสุขอันไม่พึงปรารถนาของเพลโตคงมิได้จบลงเพียงแค่การสร้างความสะดวกสบายในจิตใจแบบพวกสโตอิก แต่หากยังมุ่งต่อการปูพื้นฐานเพื่อให้ได้มาซึ่งความพึงพอใจสูงสุดของมนุษย์ในการบรรลุซึ่งภูมิปัญญา (Wisdom) อันลึกซึ้งด้วยเหตุผลตั้งความเชื่อของเพลโตที่ถือเอาภูมิปัญญาเป็นคุณธรรมสูงสุด

ทฤษฎีอรรถประโยชน์และเบนแธม

จากหัวข้อเรื่องปฏิฐานนิยมทางกฎหมายที่ผ่านมา คงยังจดจำกันได้ถึงเยเรมีเบนแธมในฐานะนักนิติศาสตร์ และนักปฏิรูปกฎหมายที่มีชื่อเสียงของอังกฤษในช่วงปลายคริสต์วรรษที่ 18 และต้นศตวรรษที่ 19 และเป็นผู้ก่อตั้งทฤษฎีปฏิฐานนิยมทางกฎหมาย รวมทั้งเป็นอาจารย์ของจอห์น ออสติน ดังกล่าวมาแล้ว

เหล่านี้นับเป็นเบนแธมในสายตานักกฎหมาย แต่ในความสนใจของนักจริยธรรมทั่วไป ชื่อของเบนแธมกลับผูกติดกับลัทธิอรรถประโยชน์อย่างแน่นแฟ้น แม้ว่าเขาจะมีใช้เป็นคนแรกที่พูดเกี่ยวกับหลักการสำคัญของลัทธินี้ แต่ก็เป็นผู้บุคคลสำคัญยิ่งที่เผยแพร่และทำให้ความคิดนี้เป็นระบบมากขึ้นจนนำไปใช้เป็นฐานความคิดของการต่อต้านระบบคิดแบบอภิปรายหรือปรัชญากฎหมายธรรมชาติ รวมทั้งต่อการปฏิรูปกฎหมายในขณะนั้น

หากมองจากสมมุติฐานเรื่อง ความสัมพันธ์ของความคิดกับความเป็นไปของสังคม ลัทธิอรรถประโยชน์ของเบนแธมก็นับเป็นผลผลิตอันสำคัญของยุคสมัยที่ระบบทุนนิยม, อุดมการณ์ทางการเมืองแบบเสรีนิยมหรือปัจเจกชนนิยมกำลังก้าวขึ้นมามีอิทธิพลในประวัติศาสตร์สังคมของตะวันตกแทนที่ความสัมพันธ์ทางสังคมแบบศักดินาหรือสมบูรณาญาสิทธิราชย์แบบเก่า ขณะที่คลื่นความเปลี่ยนแปลงทางสังคมใหม่ได้เกิดขึ้นหลังความสำเร็จของการปฏิวัติทางอุตสาหกรรม อุดมการณ์ความคิดที่เป็นระบบชุดใหม่ทั้งในมิติทางเศรษฐกิจ(ทุนนิยม), การเมือง(เสรีนิยม) หรือจริยธรรม(ลัทธิอรรถประโยชน์) ก็ปรากฏบทบาทหนุนเสริมกันอย่างน่าสนใจ

ภายใต้บริบททางสังคมของอังกฤษในช่วงชีวิตของเบนแธม ความเปลี่ยนแปลงของอังกฤษสู่สังคมอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็ว ย่อมสร้างความจำเป็นในการปฏิรูปแก้ไขกฎหมายใหม่ ๆ เพื่อรับมือกับสภาพสังคมเช่นนั้น ขณะเดียวกันกระแสค้ำหรือกระแสอิทธิพลความคิดดั้งเดิมในปรัชญากฎหมายธรรมชาติ ซึ่งเน้นลักษณะอันมั่นคงหรือแน่นอนของกฎหมายก็สร้างอุปสรรคต่อความคิดด้านการปฏิรูปกฎหมายอยู่ไม่น้อย โดยนัยนี้ ความสำเร็จในการปฏิรูปกฎหมาย ส่วน

(5) อ้างใน Michael Bertram Crowe. "The Changing Profile of the Natural Law". (Martinus Nijhoff, the Hague, 1977), P. 16

สำคัญหนึ่งจึงหลีกเลี่ยงไม่พ้นต่อการล้มล้างระบบคิดแบบกฎหมายธรรมชาติในยุคนั้นที่ถือเอา “เหตุผล” เป็นแม่บทหรือแหล่งตรวจสอบความถูกต้องความดีงามต่าง ๆ

ลัทธิอรรถประโยชน์หรือทฤษฎีจริยธรรมของสังคมใหม่ที่เบนแถมใช้เป็นหลักชี้แนะในนิติศาสตร์เชิงตรวจสอบวิจารณ์ (Censorial Jurisprudence) พัฒนาขึ้นมาอย่างเป็นระบบจากอรรถาธิบายของนักคิดคนสำคัญหลายคนก่อนหน้าเบนแถม อาทิเช่น ฮูม (Hume) พริสต์ลีย์ (John Priestley) หรือ เฮลเวเชียส (Helvetius) ⁽⁶⁾

กล่าวเฉพาะความคิดของฮูมแล้วดูเหมือนจะมีพลังอย่างมากในการลบล้าง “ยุคแห่งเหตุผล” ของปรัชญากฎหมายธรรมชาติ แทนที่การกล่าวอ้างความบริสุทธิ์ของเหตุผลในฐานะแหล่งที่มาของการตัดสินความถูกต้อง ฮูมกลับมองเหตุผลในลักษณะผูกติดกับความต้องการปรารถนาของผู้กระทำ เหตุผลไม่อาจบอกเราว่าเราควรแสวงหาหรือควรกระทำอย่างไร มันเพียงบอกให้เราทราบว่า เราจะบรรลุจุดมุ่งหมายที่เราเลือก ตัดสินใจไว้เรียบร้อยแล้วได้อย่างไรหรือโดยเครื่องมืออะไรต่างหาก และการตัดสินใจเลือกหรือสรุปว่าสิ่งใดควรหรือไม่ควรก็เป็นไปตามมูลเหตุจูงใจ, นิสัยหรือการเลือกตามใจชอบ (Preference) ของบุคคล ทั้งนี้ทั้งนั้นก็เนื่องจากธรรมชาติของมนุษย์เราที่ผสมผสานทั้งความเห็นแก่ตัวและความโอปอ้อมอารีในระดับหนึ่ง อีกทั้งยังมีความจำกัดของสิ่งดำรงชีพประกอบด้วย ในทรรศนะของฮูม สิ่งที่เราเรียกว่า เหตุผล เป็นเพียงทาสผู้รับใช้ของต้นหาความอยากต่าง ๆ ในตัวมนุษย์เท่านั้น และโดยที่ความต้องการทั่วไปของมนุษย์ล้วนวางอยู่บนเรื่องการแสวงหาความสุข ความพึงพอใจให้แก่ตัวเอง ความรู้สึกทางศีลธรรมจึงถูกกำหนดขึ้นโดยเรื่องความสนุกสนานและความเจ็บปวด และคุณค่าทางศีลธรรมของการกระทำก็ขึ้นอยู่กับว่าจะนำความสุขมาให้แก่ผู้กระทำหรือไม่เท่านั้น ⁽⁷⁾

โดยนัยนี้ ฮูมจึงอาจจัดเป็นนักอรรถประโยชน์สมัยใหม่คนแรกก็ว่าได้ เบนแถมมิใช่เป็นผู้คิดค้นลัทธิอรรถประโยชน์ขึ้นเองโดยตรง แต่หากสามารถนำเอาหลักอรรถประโยชน์มาเรียงร้อยใหม่ให้เป็นระบบขึ้นสำหรับใช้ประโยชน์ในการปฏิรูปกฎหมาย โดยหยิบยืมความคิดของฮูมมาใช้ ผสมผสานกับความคิดของนักปราชญ์คนอื่น ดังกรณีอ้างอิงสำนวน “ความสุขสูงสุดแก่คนจำนวนมากที่สุด” ของพริสต์ลีย์มาเน้นความสำคัญเป็นต้น

(6) รองพล เจริญพันธ์, “นิติปรัชญา”, (มหาวิทยาลัยรามคำแหง), หน้า 99

(7) David Hume, “On Human Nature and the Understanding”, Antony Flew (ed), (Collier Books, 1962),

สำคัญหนึ่งจึงหลีกเลี่ยงไม่พ้นต่อการล้มล้างระบบคิดแบบกฎหมายธรรมชาติในยุคนั้นที่ถือเอา “เหตุผล” เป็นแม่บทหรือแหล่งตรวจสอบความถูกต้องความดีงามต่าง ๆ

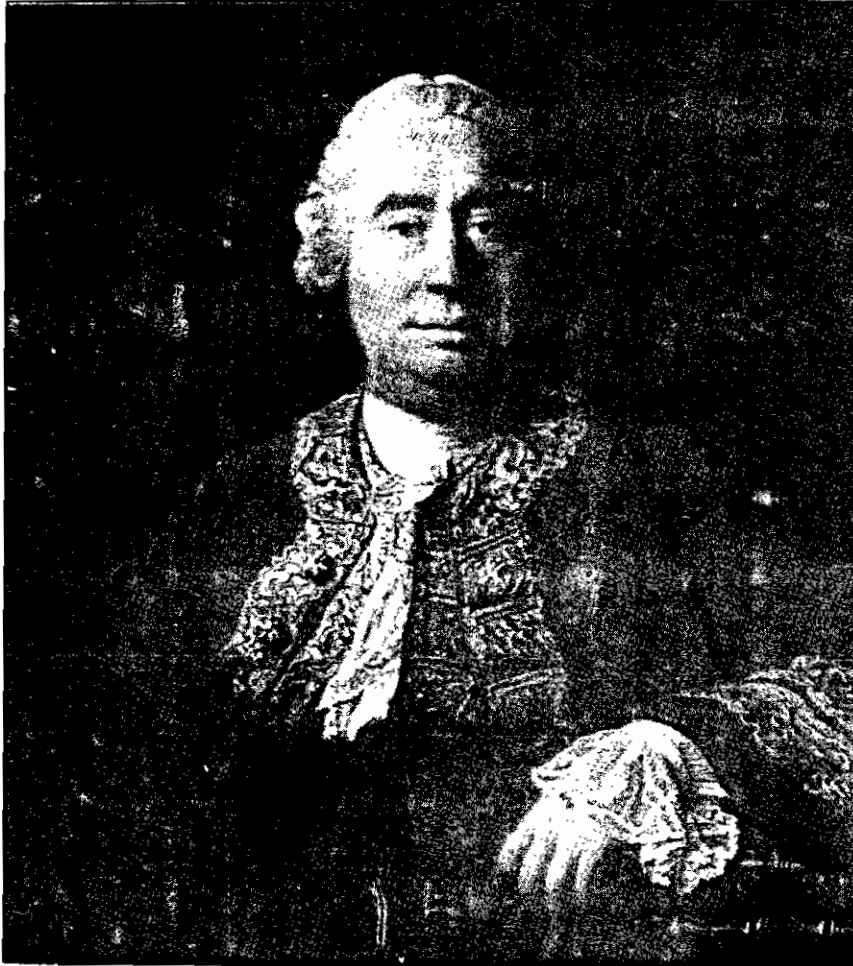
ลัทธิอรรถประโยชน์หรือทฤษฎีจริยธรรมของสังคมนิยมที่เบนแถมใช้เป็นหลักชี้ไปในนิติศาสตร์เชิงตรวจสอบวิจารณ์ (Censorial Jurisprudence) พัฒนาขึ้นมาอย่างเป็นระบบจาก อรรถาธิบายของนักคิดคนสำคัญหลายคนก่อนหน้าเบนแถม อาทิเช่น ฮูม (Hume) พริสต์ลีย์ (John Priestley) หรือ เฮลเวเชียส (Helvetius) ⁽⁶⁾

กล่าวเฉพาะความคิดของฮูมแล้วดูเหมือนจะมีพลังอย่างมากในการลบล้าง “ยุคแห่งเหตุผล” ของปรัชญากฎหมายธรรมชาติ แทนที่การกล่าวอ้างความบริสุทธิ์ของเหตุผลในฐานะแหล่งที่มาของการตัดสินความถูกต้อง ฮูมกลับมองเหตุผลในลักษณะผูกติดกับความต้องการปรารถนาของผู้กระทำ เหตุผลไม่อาจบอกเราว่าเราควรจะทำอย่างไร มันเพียงบอกให้เราทราบว่า เราจะบรรลุจุดมุ่งหมายที่เราเลือก ตัดสินใจไว้เรียบร้อยแล้วได้อย่างไรหรือโดยเครื่องมืออะไรต่างหาก และการตัดสินใจเลือกหรือสรุปว่าสิ่งใดควรหรือไม่ควรก็เป็นไปตามมูลเหตุจูงใจ, นิสัยหรือการเลือกตามใจชอบ (Preference) ของบุคคล ทั้งนี้ทั้งนั้นก็เนื่องจากธรรมชาติของมนุษย์เราที่ผสมผสานทั้งความเห็นแก่ตัวและความโอปอ้อมอารีในระดับหนึ่ง อีกทั้งยังมีความจำกัดของสิ่งดำรงชีพประกอบด้วย ในทรรศนะของฮูม สิ่งที่เราเรียกว่า เหตุผล เป็นเพียงทาสผู้รับใช้ของต้นหาความอยากต่าง ๆ ในตัวมนุษย์เท่านั้น และโดยที่ความต้องการทั่วไปของมนุษย์ล้วนวางอยู่บนเรื่องการแสวงหาความสุข ความพึงพอใจให้แก่ตัวเอง ความรู้สึกทางศีลธรรมจึงถูกกำหนดขึ้นโดยเรื่องความสนุกสนานและความเจ็บปวด และคุณค่าทางศีลธรรมของการกระทำก็ขึ้นอยู่กับว่าจะนำความสุขมาให้แก่ผู้กระทำหรือไม่เท่านั้น ⁽⁷⁾

โดยนัยนี้ ฮูมจึงอาจจัดเป็นนักอรรถประโยชน์สมัยใหม่คนแรกก็ว่าได้ เบนแถมมิใช่เป็นผู้คิดค้นลัทธิอรรถประโยชน์ขึ้นเองโดยตรง แต่หากสามารถนำเอาลัทธิอรรถประโยชน์มาเรียงร้อยใหม่ให้เป็นระบบขึ้นสำหรับใช้ประโยชน์ในการปฏิรูปกฎหมาย โดยหยิบยืมความคิดของฮูมมาใช้ ผสมผสานกับความคิดของนักปราชญ์คนอื่น ดังกรณีอ้างอิงสำนวน “ความสุขสูงสุดแก่คนจำนวนมากที่สุด” ของพริสต์ลีย์มาเน้นความสำคัญเป็นต้น

(6) รองพล เจริญพันธ์, “นิติปรัชญา”, (มหาวิทยาลัยรามคำแหง), หน้า 99

(7) David Hume, “On Human Nature and the Understanding”, Antony Flew (ed), (Collier Books, 1962), pp. 171 - 285

HUME, David (1711 - 1776) : portrait by Allan Ramsay (1714 - 1784).
(Scottish National Portrait Gallery, Edinburgh)

คำอธิบายของเบนแธมเกี่ยวกับเรื่อง “ความสุข”

เบนแธมเริ่มต้นคำอธิบายหลักอรรถประโยชน์ของเขา⁽⁸⁾ ด้วยการตีกรอบความหมายว่า คือ “หลักการซึ่งใช้รับรองหรือปฏิเสธการกระทำใด ๆ โดยพิจารณาจากแนวโน้มแห่งผลลัพธ์ ซึ่งปรากฏเป็นการเพิ่มหรือลดความสุขของบุคคลผู้มีประโยชน์เกี่ยวข้องด้วยการกระทำนั้น ๆ” หลักอรรถประโยชน์ถือเป็นรากฐานของความถูกต้องอันเดียวสำหรับหลักศีลธรรมและการนิติบัญญัติ ในการนี้เบนแธมได้ให้เหตุผลสนับสนุนการรวบลดความต้องการของมนุษย์ให้เป็นเรื่องการคาดคำนวณความสุขด้วยการตั้งสมมุติฐานเชิงจิตวิทยาวิเคราะห์ถึงธรรมชาติของมนุษย์ว่า ธรรมชาติได้กำหนดให้การกระทำของมนุษย์อยู่ใต้อาณัติของนายเหนือหัวสูงสุดสองตัว (Two - sovereign masters) คือความสุขหรือความพึงพอใจ และความทุกข์ เบนแธมกล่าวว่า นายเหนือหัวดังกล่าวนี้เท่านั้นที่จะเป็นตัวกำหนดหรือบอกกล่าวว่าเราควรจะทำอะไรและเราควรหลีกเลี่ยงการกระทำอะไร จากสมมุติฐานเชิงประจักษ์เช่นนี้ทำให้เชื่อต่อไปว่า ความดีหรือความชั่วร้ายของการกระทำควรจะวัดได้จากปริมาณของความสุข หรือความทุกข์ที่เกิดขึ้นอันเป็นผลของการกระทำนั้น ๆ กล่าวคือ ความชั่วทั้งหมด คือสิ่งที่ก่อให้เกิดความทุกข์ ความดีทั้งหมดคือสิ่งที่ให้ผลลัพธ์เป็นความสุข

ส่วนความหมายของคำว่า “ความสุข” หรือ “ความทุกข์” ก็มีความหมายทั่วไปตามที่มีมนุษย์เข้าใจกัน กล่าวคือความสุขหรือความทุกข์อันเนื่องมาจากประสาทสัมผัสภายนอกต่าง ๆ ตรงนี้เองที่ทำให้หลักอรรถประโยชน์ของเบนแธมเป็นเรื่องอรรถประโยชน์แบบสุขนิยม (Hedonistic Utilitarianism)

อย่างไรก็ตาม นอกจากความเข้าใจทั่วไปเช่นนี้แล้ว ในแง่รายละเอียด เบนแธมยังวิเคราะห์ความสุขที่มนุษย์สัมผัสได้ถึง 14 ประเภท กล่าวคือ ความสุขในประสาทสัมผัส, ความมั่งคั่ง, ความชำนาญสามารถ, มิตรภาพ, การมีชื่อเสียง, อำนาจ, ความเชื่อถือศรัทธาทางศาสนา, ความเมตตากรุณา, ความอาฆาตมาดร้าย, ความทรงจำ, จินตนาการ, ความคาดหวัง, การคบค้าสมาคม และการบรรเทาจากความเจ็บปวด^(8A)

ความสุขเหล่านี้ถือเป็นหลักที่ใช้เป็นตัวตรวจสอบความถูกต้องของการกระทำ โดยพิจารณาควบคู่ไปกับเหตุปัจจัยสำคัญอีก 7 ประการ นับแต่เรื่องความเข้มข้น, ระยะเวลายาวนาน, ความแน่นอน, ความใกล้ชิดของการเกิด(ความสุข), ความอุดมสมบูรณ์, ความบริสุทธิ์แท้จริง และ

(8) Jeremy Bentham, “An Introduction to the Principles of Morals and Legislation”, eds. J.H. Burns & H.L.A. Hart, (Athlone Press, London 1970), Chapter 1, P. 2

(8 A) Ibid., P. 33

ขอบเขตหรือการแผ่ขยาย^(8B) นอกจากความหมายตลอดจนวิธีประเมินความสุขดังกล่าวแล้ว น่าสังเกตว่า เบนแธมยังจำกัดความสุขดังกล่าวในปริมาณของปัจเจกบุคคลเท่านั้น กล่าวคือเขาเน้นเรื่องความสุขหรือประโยชน์ของปัจเจกบุคคลเป็นหลัก แม้เขาจะเคยเอ่ยถึงผลประโยชน์ของชุมชนแต่กระนั้นก็ย้ำเห็นว่าสังคมหรือชุมชนไม่สามารถมีประโยชน์ที่เป็นอิสระของตัวเอง หรือมีประโยชน์ที่ขัดแย้งกับประโยชน์ของปัจเจกชน คำว่าประโยชน์ของชุมชน หรือสังคมในสายตาของเบนแธมเป็นคำที่ไม่มีความหมายอะไร แต่หมายถึงเพียงผลรวมของประโยชน์สมาชิกทั้งหลายซึ่งอยู่ในชุมชนเท่านั้น ลัทธิอรรถประโยชน์ของเบนแธมจึงมีลักษณะเป็นแบบปัจเจกชนนิยม (Utilitarian Individualism) อีกโสดหนึ่ง⁽⁹⁾

นอกจากนี้ ขอให้สังเกตด้วยว่าลัทธิอรรถประโยชน์ของเบนแธมยังจำกัดความสนใจต่อที่มาของความสุขจาก “การกระทำ” (Actions) เท่านั้น เบนแธมดูเหมือนยังมองไม่เห็นความสำคัญของการแยกความแตกต่างของ “ลัทธิอรรถประโยชน์เชิงการกระทำ” (Act - Utilitarianism) และ “ลัทธิอรรถประโยชน์เชิงกฎเกณฑ์” (Rule - Utilitarianism) ดังที่นักอรรถประโยชน์รุ่นหลังได้คิดค้นขึ้น โดยที่ลัทธิอรรถประโยชน์อย่างแรกมีความหมายตามที่เบนแธมเข้าใจ ส่วนอย่างหลังถือว่า การกระทำหนึ่งจะมีความถูกต้องต่อเมื่อถูกกำหนดหรือเป็นไปตามกฎเกณฑ์ ซึ่งหากมีการปฏิบัติตามเป็นการทั่วไปแล้วย่อมให้ผลลัพธ์ในแง่ประโยชน์สูงสุด

มีข้อนำคิดเพิ่มเติมว่า ในขณะที่เบนแธมต่อต้านอภิปรายอย่างรุนแรง สมมุติฐานเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ โดยเฉพาะเรื่อง “นายเหนื่อหัวสองตัว” ข้างต้น ก็มีผู้วิจารณ์ว่าเป็นเหมือนการสร้างทฤษฎีกฎหมายธรรมชาติขึ้นใหม่ อีกทั้งยังกังขาว่าจะเป็นเรื่องน่าเชื่อถือหรือพิสูจน์ได้เพียงใด ข้อนี้เบนแธมได้ชี้แจงในลักษณะเล่นโวหารพอสมควรว่า “เราไม่สามารถพิสูจน์สิ่งนี้ได้ เนื่องจากสิ่งซึ่งใช้เป็นบรรทัดฐานในการตรวจสอบสิ่งอื่นทุกสิ่งย่อมไม่สามารถถูกตรวจสอบได้ในตัวของมันเอง เหตุผลของการตรวจสอบต้องเริ่มที่จุดอื่น และการพิสูจน์เรื่องนี้ก็เป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ พอ ๆ กับเป็นเรื่องไร้สาระ”⁽¹⁰⁾

(8 B) Ibid., Chapter 4

(9) อย่างไรก็ตาม ในอีกด้านหนึ่งที่ดูเหมือนขัดแย้งอย่างน่าแปลก เราอาจจัดเบนแธมให้เป็นพวกนิยมลัทธิรวมการ (Collectivist) ผู้สนับสนุนรัฐสวัสดิการด้วย คำที่เขาเน้นการปฏิรูปและสวัสดิการสังคม แม้ว่าโดยทั่วไปเขาพอใจให้รัฐไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับกิจการของเอกชน แต่กระนั้นก็ยอมรับให้มีการแทรกแซง โดยรัฐได้ หากสังคมมีความยากจนขาดแคลน ดังกรณีของอังกฤษสมัยนั้นที่มีปัญหาการว่างงานเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เบนแธมก็ค่อย ๆ เปลี่ยนมานิยมให้เพิ่มมาตรการแทรกแซงมากขึ้นต่อชีวิตของปัจเจกชน ดู Lord Lloyd of Hampstead, “Introduction to Jurisprudence”, Op.cit., PP. 72 - 3, Note 12 ; W. Friedman, “Legal Theory”, Op.cit., P. 315

(10) Jeremy Bentham, “An Introduction to the Principles of Morals and Legislation”, Op.cit., P. 84

มองในแง่นี้แล้ว เบนแธมจึงไม่ต้องการให้ใครมาพิสูจน์ สมมุติฐานพื้นฐานของเขา แต่ต้องการเพียงการสนับสนุนเห็นด้วยเท่านั้น ซึ่งเขาเชื่อว่ามีเหตุผลที่ควรสนับสนุนหลาย ๆ ประการ ประการแรก คือ เนื่องจากมนุษย์ต่างต้องการความสุขด้วยกันทั้งนั้น ดังนั้นมนุษย์จึงควรยอมรับหลักการที่ยืนยันในสิ่งที่เขาควรจะได้ในสิ่งที่ต้องการ ประการที่สอง หากบุคคลยอมรับในหลักอรรถประโยชน์แล้ว ข้อพิพาทโต้แย้งทั้งหมดเกี่ยวกับเรื่องความถูกต้องหรือผิดก็จะถูกลดลงเหลือเพียงเรื่องความไม่ลงรอยในเรื่องข้อเท็จจริงแห่งอนาคต (Future Matter of Fact) และโดยเหตุนี้เรื่องของศีลธรรม และการนิติบัญญัติก็จะกลายเป็นเรื่องเชิงวิทยาศาสตร์ไป นักอรรถประโยชน์จึงคำนึงถึงเฉพาะเรื่องผลลัพธ์เท่านั้น และประการสุดท้าย เนื่องจากการกระทำของมนุษย์อยู่ภายใต้แรงจูงใจของความสุขความเจ็บปวดเท่านั้น ร่างกฎหมายที่เหมาะสมจึงสามารถกระทำได้ในลักษณะที่ผลประโยชน์ของปัจเจกบุคคลสอดคล้องกับผลประโยชน์ของชุมชน

การปฏิรูปกฎหมายของเบนแธม

จากการที่เบนแธมกำหนดให้ผลลัพธ์ของ “ความสุข” คือตัวตัดสินความถูกต้องหรือความดีงาม รวมทั้งเชื่อในเรื่องความสุขหรือผลประโยชน์ของปัจเจกชนเป็นหลักใหญ่ สิ่งเหล่านี้จึงนำไปสู่ความคิดในเชิงปฏิรูปกฎหมายให้สอดคล้องกับหลักอรรถประโยชน์ กล่าวคือ เป็นกฎหมายที่ก่อให้เกิดความสุขมากที่สุดแก่บุคคลจำนวนมากที่สุด

นอกจากนี้ เบนแธมยังเห็นว่า เพื่อที่จะประกันความสุขที่จะเกิดขึ้นแก่ชุมชนกฎหมายต้องเขียนขึ้นเพื่อเป้าหมายสำคัญ 4 ประการ คือ⁽¹¹⁾

1. จัดหาปัจจัยสำหรับการดำรงอยู่ (Subsistence)
2. สร้างสรรค์ความมั่งคั่งสมบูรณ์ (Abundance)
3. ให้ความเสมอภาค (Equality)
4. รักษาความมั่นคง (Security)

ในบรรดาเป้าหมายทั้ง 4 ประการนี้ เบนแธมให้ความสำคัญต่อเรื่อง ความมั่นคงของบุคคลมากที่สุด ความมั่นคงนี้เรียกร้องให้รัฐบาลปกป้องร่างกาย, ชื่อเสียง, ทรัพย์สินและสถานภาพของบุคคลยึดจากเรื่องความมั่นคงก็เป็นเรื่องความเสมอภาค โดยความเสมอภาค เบนแธมหมายถึงความเสมอภาคในโอกาส มิใช่ความเสมอภาคในเงื่อนไข โดยที่ความเสมอภาคจะเป็นตัวเปิดทางให้เอกชนทุกคนได้แสวงหาความสุขของตัวเองและมีชีวิตอยู่ตามแบบที่ตัวเองปรารถนา

มีข้อสังเกตว่า ถึงแม้ว่าอรรถประโยชน์ในแบบฉบับของเบนแธมจะฉายลักษณะสุขนิยม (Hedonistic Principle), ปัจเจกนิยม (Individualism) หรือเน้นความมั่นคงของปัจเจกบุคคลอย่าง

(11) Jeremy Bentham, "The Theory of Legislation", ed.C.K. Ogden, (London, 1931), P. 96

สูงในฐานะเป้าหมายหลักของการนิติบัญญัติ อีกทั้งไม่ปฏิเสธความชอบธรรมของทรัพย์สินส่วนตัว เบนแธมก็ไม่เคยยอมรับเรื่อง สิทธิธรรมชาติ อันไม่อาจโอนให้แก่กันได้ (Inalienable Natural Rights) ซึ่งเป็นแนวคิดเกี่ยวกับสิทธิของปัจเจกบุคคลที่อิงอยู่กับเรื่องกฎหมายธรรมชาติ เขาคัดค้านความคิดเรื่อง สิทธิธรรมชาติว่าเป็นเรื่องเหลวไหลไร้สาระขัดแย้งในตัวเองและเป็นลัทธิอนาธิปไตย (Anarchical) ที่เป็นอันตรายต่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยของรัฐไม่ว่าจะเป็นรัฐดีหรือรัฐเลวก็ตาม, ทั้ง ๆ ที่ขณะนั้นความคิดดังกล่าวกำลังเป็นที่กล่าวขวัญกันอย่างมากในบรรดานักปฏิวัติของฝรั่งเศส ในทศวรรษของเบนแธม สิทธิของมนุษย์มิได้มีมาเองโดยธรรมชาติ แต่หากได้มาจากกฎหมายเท่านั้น การกล่าวอ้างเรื่องสิทธิธรรมชาติถือเป็นการหลงทางในความคิดด้วยความเชื่อผิด ๆ เรื่องกฎหมายธรรมชาติในฐานะเป็นแหล่งที่มาหนึ่งของสิทธิธรรมชาติ ทฤษฎีสิทธิธรรมชาติจึงสมควรถูกยกเลิกไปพร้อมกับนำลัทธิอรรถประโยชน์เข้ามาแทนที่หรือใช้ตรวจสอบความเป็นรัฐบาลที่ดี⁽¹²⁾ ในขณะที่เดียวกันเบนแธมกลับเป็นผู้สนับสนุนที่แข็งขันต่อระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรี เป็นตัวแทนของชนชั้นกลางที่กำลังขึ้นมาอำนาจในสังคมอังกฤษ ซึ่งเน้นความสำคัญในเสรีภาพของปัจเจกชนอย่างมาก เบนแธมเชื่อมั่นว่า หากปล่อยให้ทุกคนดูแลตัวเองแล้ว(โดยรัฐไม่เข้ามายุ่งเกี่ยว) สิ่งซึ่งเป็น “ความสุขมากที่สุดแก่คนจำนวนมากที่สุด” จะได้รับการคุ้มครองเอง นี่คือการตระหนักในเชิงเศรษฐศาสตร์แบบทุนนิยมของ อัดัม สมิท (Adam Smith) ซึ่งเห็นว่าผลประโยชน์เป็นสิ่งที่มีความกลมกลืนกันโดยทางธรรมชาติ แม้คนเราแต่ละคนจะมีพฤติกรรมทางเศรษฐกิจเพื่อประโยชน์ของตัวเอง แต่ผลลัพธ์สุทธิจากสิ่งนี้ก็คือประโยชน์ที่พึงมีพึงได้ที่ดีที่สุดของสังคมทั้งมวล (ความสุขมากที่สุดแก่คนจำนวนมากที่สุด) การเข้าแทรกแซงของรัฐในทางเศรษฐกิจ หากไม่ใช่กรณีจำเป็นแล้วย่อมรังแต่จะไปทำลายความกลมกลืนกันโดยธรรมชาติดังกล่าว ซึ่งมีแต่สร้างผลเสียแก่เศรษฐกิจ

จากแนวคิดทางจริยธรรมและเศรษฐศาสตร์ดังกล่าว ซึ่งเน้นเรื่องปัจเจกชนนิยมและสนับสนุนอุดมการณ์ทุนนิยมเสรี เหล่านี้ล้วนมีผลต่อการประยุกต์หลักอรรถประโยชน์ในการปฏิรูปกฎหมายที่สำคัญบางลักษณะ ดังเช่น ในส่วนของกฎหมายอาญาก็มีผลให้ยกเลิกบทลงโทษที่ป่าเถื่อนหรือที่ก่อให้เกิดความทุกข์ความเจ็บปวดอย่างเกินความจำเป็น ผลกระทบส่วนนี้ยังกินความไปถึงการปฏิรูประบบราชทัณฑ์, การแก้ไขกฎหมายเกี่ยวกับคนวิกลจริต, กฎหมายเพื่อการปกป้องสิทธิของเด็กและสัตว์ รวมทั้งการปลดปล่อยทาสต่าง ๆ ด้วย ในด้านกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ก็ปรากฏการปฏิรูปแก้ไขกฎหมายให้สิทธิเสรีภาพแก่เอกชนมากขึ้นในการลงทุน

(12) H.L.A Hart, "Essays in Jurisprudence and Philosophy". (Clarendon Press, Oxford, 1983), PP. 181 - 7 ; ส.ศิวรักษ์, "นักปรัชญาการเมืองฝรั่ง", (สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, 2519), หน้า 247

ทำการค้าขาย, หลักเสรีภาพในการทำสัญญาได้รับการสนับสนุนอย่างแข็งขันในกฎหมายใหม่ เช่นเดียวกับเสรีภาพในการนับถือศาสนาหรือเสรีภาพในการพูด แต่อิทธิพลของเบนแธมต่อการปฏิรูปกฎหมายที่เด่นที่สุดอาจปรากฏที่กฎหมายด้านวิธีพิจารณาความหรือพยาน ซึ่งมีการแก้ไขระบบศาลหรือระบบการรับฟังพยานให้มีประสิทธิภาพและรวดเร็วยิ่งขึ้น⁽¹³⁾

ทฤษฎีอรรถประโยชน์ของ จอห์น สจิวต มิลล์ (John Stuart Mill : 1806 - 1873)

จอห์น สจิวต มิลล์ ได้รับการยกย่องว่าเป็นนักปรัชญาและนักเศรษฐศาสตร์การเมืองที่มีชื่อเสียงยิ่งคนหนึ่งของอังกฤษ มิลล์เป็นบุตรของเจมส์ มิลล์ซึ่งเป็นลูกศิษย์คนสำคัญของเบนแธม ชีวิตทางปัญญาของมิลล์เริ่มต้นแต่วัยน้อย ๆ จากการทุ่มเทฝึกปรือโดยบิดาของเขา เขาเริ่มอ่านงานวรรณกรรมคลาสสิกเมื่ออายุ 3 ขวบ พออายุได้ 8 ขวบก็เพิ่มการเรียนรู้อีกจำนวนมาก เริ่มศึกษาลาติน, ฟิสิกส์, ปรัชญา, เคมี และเศรษฐศาสตร์ แต่ที่เขาสนใจมากคงได้แก่ประวัติศาสตร์ซึ่งเขาสามารถศึกษาได้อย่างไม่รู้เบื่อเพียงเมื่อเขาอายุได้ 11 ขวบ มิลล์ก็ได้ช่วยบิดาเขาแต่งหนังสือเรื่อง ประวัติศาสตร์บริติชอินเดีย (History of British India) หลังจากนั้น มิลล์ก็เข้าไปศึกษาต่อที่ประเทศฝรั่งเศส ภายใต้การดูแลของ เซอร์ ชามวอล เบนแธม ซึ่งเป็นพี่ชายของเบนแธม และเมื่อกลับมาอังกฤษอีกครั้งก็ได้ศึกษากฎหมายโรมันกับ จอห์น ออสติน ซึ่งเป็นผู้สนับสนุนการศึกษาหลักอรรถประโยชน์อีกท่านหนึ่ง จนเมื่ออายุ 16 ปี มิลล์ก็สำเร็จการศึกษาและได้ไปทำงานกับบิดาเขาในบริษัท อีสต์ อินเดีย เป็นเวลาหลายสิบปี ก่อนจะลาออกเนื่องจากเขาไม่เห็นด้วยกับการควบคุมอินเดียของอังกฤษ

เลี้ยวชีวิตที่น่าสนใจอีกแง่หนึ่งของมิลล์คือ เรื่องความรักของเขาต่อหญิงสาวคนหนึ่ง ซึ่งเป็นแม่หม้าย คือ นางแฮเรียต เทย์เลอร์ (Harriet Taylor) มิลล์ได้หลงรักหญิงคนนี้ตั้งแต่เมื่อเขาอายุ 23 ปี (ขณะที่แฮเรียตยังเป็นภรรยาชายอื่นอยู่)⁽¹⁴⁾ และความรักของเขาก็ดำรงอยู่ตลอดเวลาถึง 20 ปี จนกระทั่งมรณกรรมของชายผู้เป็นสามีของเธอ ทำให้แฮเรียตสมรสกับ มิลล์ได้ต่อมา จุดที่น่าสนใจคือ แฮเรียต ผู้นี้นับเป็นหญิงสาวคนสำคัญที่มีอิทธิพลต่อความคิดของมิลล์อย่างมากจากการกระตุ้นให้เกิดแนวทฤษฎีมนุษยธรรมและจินตนาการในตัวเขาและความรู้สึกแรงกล้าของเธอต่อคนต่ำต้อยในสังคม ก็ทำให้มิลล์สนใจยึดถืออุดมการณ์เรื่องความเสมอภาคของสตรีและโครงการสวัสดิการสังคม ซึ่งใกล้เคียงกับแนวคิดของฝ่ายสังคมนิยม สิ่ง

(13) Julius Stone, "Human Law and Human Justice". Op.cit., PP. 139 - 142 รองพล เจริญพันธ์, "นิติปรัชญา", (มหาวิทยาลัยรามคำแหง), หน้า 102 - 4

(14) มิลล์เคยโกรธซึ่งครั้งหนึ่งกับภรรยาของจอห์น ออสติน (Sarah Austin) ที่นำเรื่องความรักของเขากับแฮเรียตไปซุบซิบนินทา ดู W.L. Morrison, "John Austin" Op.cit., P. 25

เหล่านี้ถือว่าผลักดันให้เขาถอยห่างจากหลักปล่อยเสรี (Laissez - Faire) ของเบนแรมหรือทฤษฎีอรรถประโยชน์ของเบนแรม

มิลล์มีผลงานเขียนตีพิมพ์เป็นจำนวนมาก แต่ที่สำคัญที่สุดคงได้แก่งานเขียน เรื่อง “ว่าด้วยหลักอรรถประโยชน์” (On Utilitarianism), “ว่าด้วยเสรีภาพ” (On Liberty) “การพิจารณาเรื่องรัฐบาลผู้แทน” (Considerations on Representative Government) และเรื่อง “อัตตชีวประวัติ” (Autobiography) ซึ่งดูเหมือนว่างานแต่ละชิ้นที่สำคัญดังกล่าวได้ปรากฏอิทธิพลความคิดของ แฮเรียต อยู่ด้วย⁽¹⁵⁾

การเปรียบเทียบแนวความคิดของเบนแรมและมิลล์

เมื่อกล่าวถึงตัวทฤษฎีอรรถประโยชน์ของมิลล์ โดยทั่ว ๆ ไปแล้วสาระเนื้อหาเบื้องต้นคงคล้ายคลึงกับทฤษฎีของเบนแรม กล่าวคือยังเน้นเรื่องความสุขสูงสุดแก่คนจำนวนมากที่สุด เขายังเห็นด้วยกับเบนแรมในเรื่องความสำคัญของ “ผลลัพธ์” ซึ่งถือว่าความถูกต้องของการกระทำอยู่ที่ว่ามันส่งเสริมหรือก่อให้เกิดความสุขขึ้นหรือไม่⁽¹⁶⁾

อย่างไรก็ตาม มิลล์มีข้อแตกต่างที่สำคัญจากเบนแรมผู้เป็นอาจารย์เขา ในเรื่องการประเมินคุณค่า “ความสุข” หรือ “ความพึงพอใจ” ที่มีต่าง ๆ กัน ในขณะที่เบนแรมพิจารณาบรรดาความสุขทั้งหมดให้มีคุณค่าเท่ากันหมด มิลล์กลับจำแนกความสุขของมนุษย์ออกเป็นหลายระดับ โดยเขาถือว่ามนุษย์นั้นแตกต่างจากสัตว์ตรงที่มีการพัฒนาทั้งทางด้านอารมณ์ความรู้สึกและสติปัญญา ณ จุดนี้เองที่ทำให้มนุษย์สามารถ “เข้าถึง” ความสุขที่มีความละเอียดอ่อนหรือลึกซึ้งซึ่งมากกว่าความสุขจากประสาทสัมผัสทั่วไปซึ่งเป็นความรู้สึกที่มีเสมอกันทั้งมนุษย์และสัตว์ ในแง่นี้มิลล์จึงเน้นความสำคัญของความพึงพอใจในเชิงปัญญาหรือสุนทรียศิลป์ (Aesthetic Pleasure) อาทิเช่น ความเพลิดเพลินซาบซึ้งในศิลปะ, ในบทกวี, วรรณคดี, ดนตรี, ความสุขจากการจินตนาการ หรือแม้แต่อารมณ์ความรู้สึกที่ดัดจริตในธรรมะหรือศีลธรรม (Moral Sentiment) ซึ่งอาจกล่าวสรุปว่าเป็นความสุขอันเนื่องกับเรื่องคุณธรรม, ความรัก, ความรู้และความงดงาม, ความเพลิดเพลินหรืออารมณ์ ความรู้สึกเหล่านี้ มิลล์ถือว่าเป็นความสุขอันแท้จริงที่มีคุณค่าหรือคุณภาพสูงกว่าความสุขแบบหยาบ ๆ ทางประสาทสัมผัสหรือความสุขแบบโลกีย์ทั่วไป⁽¹⁷⁾ การที่เขาเน้นเรื่องโลกแห่งปัญญาหรือโลกแห่งเหตุผลว่าสูงกว่าโลกแห่งความรู้สึกทางกายภาพทั่วไป ทำให้ทฤษฎี

(15) ดู เสน่ห์ จามริก (ผู้แปล), “ความคิดทางการเมืองจากอดีตถึงปัจจุบัน”, (โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2519), หน้า 469

(16) John Stuart Mill, “Utilitarianism”, ed. Mary Warnock (The Fontana Library, 1970) P. 257

(17) Ibid., P. 258

อรรถประโยชน์ของมิลล์ถูกกล่าวหาว่าเป็นลัทธิอรรถประโยชน์เชิงอุดมคติ (Ideal Utilitarianism) คำกล่าวดังนี้ยังนับได้ว่าสอดคล้องกับความพยายามของมิลล์ที่ต้องการเน้นภาพลักษณ์ของลัทธิอรรถประโยชน์ในแง่มุ่งต่อประโยชน์ส่วนรวม (Altruistic) มากกว่าการมุ่งแต่เรื่องประโยชน์ส่วนตัวของบุคคล ในจุดนี้ มิลล์สรุปไว้อย่างน่าสนใจว่า

“ความสุขซึ่งเป็นตัวก่อบรรทัดฐานแห่งอรรถประโยชน์ที่ใช้ตรวจสอบความถูกต้องของการกระทำ มิใช่หมายถึงความสุขของใครคนใดคนหนึ่ง แต่หากเป็นความสุขของทุกคนที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นให้ชี้ขาดระหว่างความสุขของชายคนหนึ่งและของผู้อื่น ลัทธิอรรถประโยชน์กำหนดให้เขาวางตัวเป็นกลางอย่างเคร่งครัดประหนึ่งผู้ดูภายนอกที่มีความเมตตากรุณาและไม่มีส่วนได้เสีย ในบัญญัติอันศักดิ์สิทธิ์ของพระเยซูได้บรรจุไว้ด้วยหัวใจอันสมบูรณ์ของจริยธรรมในลัทธิอรรถประโยชน์ คำกล่าวที่ว่าขอให้เธอปฏิบัติต่อคนอื่นดังที่เธอประสงค์ให้กระทำต่อตัวเธอเช่นนั้น และจงรักเพื่อนบ้านของเธอประหนึ่งรักตัวเธอเอง ย่อมนับเป็นอุดมคติสมบูรณ์ของศีลธรรมแบบอรรถประโยชน์ ในแง่นี้หลักอรรถประโยชน์จึงสนับสนุนต่อการจัดการสังคมและกฎหมายให้มีความสุขหรือผลประโยชน์ของเอกชนทุกคนมีความกลมกลืนมากที่สุดเท่าที่จะกระทำได้กับผลประโยชน์ของส่วนรวม” (18)

นอกเหนือจากการเน้นความสำคัญของความสุขที่ละเอียดอ่อนมากขึ้นในเชิงปัญญาและสุนทรีย์ ตลอดจนการพยายามเน้นเรื่อง “สวัสดิการ” สังคมมากกว่า “ความสุข” ส่วนตนแล้ว มิลล์ยังแตกต่างจากเบนแธมตรงที่เขาเน้นคุณค่าของเรื่องความยุติธรรมหรือความเชื่อมต่อกัน (Synthesis) ระหว่างความยุติธรรมกับหลักอรรถประโยชน์

ในขณะที่เบนแธมมีท่าทีเชิงเหยียดหยันต่อเรื่องความยุติธรรมหรือแนวคิดเชิงนามธรรมอื่น ๆ อาทิ เรื่องสิทธิธรรมชาติ ดังกล่าวมาแล้ว มิลล์กลับสนใจศึกษาธรรมชาติของความยุติธรรมและความสัมพันธ์ที่มีต่อหลักอรรถประโยชน์ และสรุปในที่สุดว่า ความรู้สึกด้านความยุติธรรมมีองค์ประกอบ 2 ประการคือความต้องการลงโทษบุคคลที่กระทำอันตราย และความรู้หรือความเชื่อมั่นว่ามีบุคคลอันแน่ชัดที่ได้รับผลร้ายของการกระทำนั้น ส่วนความต้องการลงโทษเล่าก็มีที่มาจากอารมณ์ความรู้สึกสองแหล่ง กล่าวคือ แรงกดดันของการปกป้องตนเอง และความรู้สึกเห็นอกเห็นใจ (Sympathy) เมื่อมองจากแง่นี้ความรู้สึกเรื่องความยุติธรรมจึงเป็นความรู้สึกของปัจเจกบุคคลต่อความถูกต้อง ซึ่งชักนำให้เขาเกิดความขุ่นเคืองหรือต้องการตอบโต้ต่อสิ่งที่ขัดแย้งต่อเขา ความยุติธรรมจึงปรากฏเริ่มแรกเหมือนความต้องการของสัตว์ที่มุ่งลบล้างหรือแก้แค้นความบาดเจ็บหรือความเสียหายที่เกิดต่อตนหรือต่อสิ่งที่ตนรักใคร่เห็นใจและต่อมาความรู้สึก

(18) Ibid., P. 268

เช่นนี้ได้ถูกขยายให้นำมาใช้เป็นเรื่องทั่วไปต่อบุคคลทุกคน โดยความสามารถของมนุษย์ในการแผ่ขยายความเห็นอกเห็นใจและโดยแนวคิดของมนุษย์ที่มองการณ์ไกลต่อเรื่องประโยชน์ส่วนตัว⁽¹⁹⁾

แนวความคิดเรื่องความยุติธรรมของมิลล์นอกจากจะขัดแย้งกับเบนแธมดิงกล่าวแล้วยังพัฒนาไปสู่ความเห็นแย้งกับเบนแธมในเรื่องสิทธิทางศีลธรรมของปัจเจกบุคคลอีกทอดหนึ่งด้วย จุดยืนตรงนี้ของมิลล์เกิดจากการที่เขาแยกความแตกต่างระหว่าง ความยุติธรรมและความโอบอ้อมอารี (Generosity) สืบแต่ในทฤษฎีของมิลล์ ความยุติธรรมมีนัยถึงบางสิ่งซึ่งไม่เพียงแต่เรื่องความถูกต้องในการกระทำหรือไม่กระทำในสิ่งผิด แต่ยังหมายรวมถึงบางสิ่งบางอย่างที่บุคคลบางคนสามารถเรียกร้องจากเราในลักษณะเป็น “สิทธิทางศีลธรรม” (Moral Right) ของเขาเลยทีเดียว ตรงกันข้ามเราพูดได้ว่า ไม่มีผู้ใดมีสิทธิทางศีลธรรมในการเรียกร้องความโอบอ้อมอารีจากเราได้ เนื่องจากเราไม่มีข้อผูกมัดทางศีลธรรมที่จะแสดงความโอบอ้อมอารีต่อคนทุกคน⁽²⁰⁾ โดยนัยนี้ คำอธิบายเกี่ยวกับความยุติธรรมในฐานะเป็นส่วนสำคัญของศีลธรรมจึงไม่อาจมีขึ้นได้ เว้นแต่จะมีการยอมรับต่อความคิดเรื่องสิทธิทางศีลธรรมที่มีใช่เป็นกฎหมาย (Moral non - legal right) ประกอบไปด้วย

มิลล์และ “ว่าด้วยเสรีภาพ”

ประเด็นความคิดอันแตกต่างระหว่างเบนแธมกับมิลล์ แม้จะกล่าวมาแล้วหลาย ๆ ข้อ บางทีแล้วอาจสรุปสิ่งที่สำคัญที่สุดในเรื่อง “เสรีภาพ”

เราคงคาดคะเนได้ยากว่า ระหว่างอุดมคติส่วนตัวของมิลล์ในด้านมนุษยธรรม มนุษย์นิยม และข้อเท็จจริงของการเติบโตใหญ่ซึ่งอำนาจรัฐที่มีการรวมศูนย์มากขึ้นในสังคมอุตสาหกรรมอังกฤษ สิ่งใดกันแน่ที่มีอิทธิพลมากกว่าในการผลักดันให้เขาทุ่มเทความสนใจต่อเรื่องคน คุณค่าหรือศักดิ์ศรีของปัจเจกชน ในงานเขียนที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของมิลล์คือ “ว่าด้วยเสรีภาพ” (On Liberty) เขาได้เน้นความสำคัญของ “เสรีภาพ” มนุษย์อย่างใหญ่หลวงในฐานะเป็นสิ่งที่มีความค่ามากที่สุดของชีวิตมนุษย์และสังคม งานเขียนชิ้นนี้นับเป็นการวางหลักซึ่งนำการกระทำของรัฐในการให้หรือจำกัดควบคุมเสรีภาพของปัจเจกบุคคล ซึ่งมักเรียกกันภายหลังว่า “หลักกษัตริย์ต่อบุคคล” อันเป็นหลักที่กำหนดเงื่อนไขให้รัฐจำกัดควบคุมเสรีภาพในการกระทำของมนุษย์ได้เพียงเฉพาะเมื่อการกระทำนั้นจะเป็นภัยอันตรายต่อบุคคลอื่นเท่านั้น⁽²¹⁾

(19) Ibid., PP. 306 - 8

(20) Ibid., P. 305

(21) Ibid., (“On Liberty”), P. 135

น่าสนใจที่มีลัทธิอ้างหลักอรรถประโยชน์ในการรองรับการเกิดทุนคุณค่าเสรีภาพของเขาด้วยความเชื่อมั่นในผลลัพธ์ของการพัฒนาก้าวหน้าหรือความผาสุกยิ่งใหญ่ของสังคมที่เปิดกว้างให้เสรีภาพด้านต่าง ๆ แก่มนุษย์ โดยเฉพาะเสรีภาพในด้านมโนธรรม (Liberty of conscience) เสรีภาพในความคิด, ความรู้สึกและการแสดงออก, เสรีภาพของชีวิตส่วนตัวในการกำหนดแนวทางชีวิตที่ตนปรารถนา และเสรีภาพในการสมาคมหรือรวมกลุ่ม

เสรีภาพเหล่านี้ย่อมนับเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของปัจเจกชน อันต้องนับเป็นอรรถประโยชน์ชนิดพิเศษกล่าวคือ เป็นความมั่นคงปลอดภัยจากภัยอันตรายอันมีมาจากผู้อื่น และเป็นความมั่นคงปลอดภัยที่พ้นจากการแทรกแซงโดยมิชอบต่อเสรีภาพในการแสวงหาสิ่งที่ดีงามตามทรรศนะของแต่ละคน อรรถประโยชน์ในลักษณะดังกล่าว มีลัทธิจัดให้มีความสำคัญ, ความสมบูรณ์และเป็นเรื่องจำเป็นมากกว่าอรรถประโยชน์ชนิดอื่น ๆ ที่เป็นเรื่องความสนุกสนาน, ความพึงพอใจหรือความสะดวกสบายธรรมดา ตรงจุดนี้จึงเป็นเส้นแบ่งแยกสำคัญของความคิดมีลัทธิจากนักอรรถประโยชน์อื่น ๆ ก่อนหน้า ดังที่พวกแรกยินยอมให้มีการจำกัดสิทธิเสรีภาพของปัจเจกบุคคลได้หากกระทำเช่นนั้นจะ “ส่งผล” ให้ผลรวมของสวัสดิสุขในสังคมมีเพิ่มขึ้น แต่กับมีลัทธิแล้วย่อมไม่เห็นดีเห็นชอบกับการจำกัดเสรีภาพในลักษณะนี้ เสรีภาพจะถูกจำกัดได้เพียงเมื่อการแสดงออกซึ่งเสรีภาพนั้นจะเป็นภัยอันตรายต่อบุคคลอื่นเท่านั้น

การเน้นความสำคัญสูงสุดของเสรีภาพดังกล่าวย่อมส่งผลสะท้อนอยู่มากต่อการปฏิรูปแก้ไขกฎหมาย เนื่องจากเป็นการวางเงื่อนไขอันเข้มงวดมิให้ตราหรือแก้ไขกฎหมายที่เป็นการควบคุมการใช้เสรีภาพ หรือแทรกแซงพฤติกรรมการดำเนินชีวิตของเอกชน เฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของกฎหมายอาญาหรือกฎหมายที่มีบทลงโทษทางอาญาทั้งหลาย

แนวคิดที่ว่าด้วยเสรีภาพของมีลัทธิจึงจัดเป็นหลักกฎหมายอันสำคัญของฝ่ายเสรีนิยม ซึ่งมักถูกนำมากล่าวขานเชิงอ้างอิงเสมอ และถึงแม้เขาจะอยู่ฝ่ายตรงข้ามกับพวกนิยมปรัชญากฎหมายธรรมชาติ ในท้ายที่สุดสาระความคิดเรื่องคุณค่าสูงสุดแห่งเสรีภาพก็ดูเหมือนจะสอดคล้องอย่างลึกซึ้งกับเรื่องสิทธิมนุษยชนหรือสิทธิธรรมชาติอันปรากฏในคำประกาศทางการเมืองสำคัญ ๆ ของตะวันตกในคริสต์วรรษที่ 18 หรือในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน

ลักษณะเด่นในความคิดของมีลัทธิข้างต้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความสุข, ความยุติธรรมหรือเสรีภาพจึงนับเป็นคุณสมบัติที่ทำให้ทฤษฎีอรรถประโยชน์ของมีลัทธิมีลักษณะเชิงอุดมคติ ผิดแปลกกว่าลัทธิอรรถประโยชน์เก่า ๆ แต่ในอีกด้านหนึ่ง จุดแตกต่างสำคัญเหล่านี้ก็ทำให้เกิดข้อวิจารณ์ตามมาในเชิงปฏิเสธสถานภาพความเป็นนักลัทธิอรรถประโยชน์ของมีลัทธิ หรืออย่างดี

ก็จัดให้เป็นอรรถประโยชน์เพียงแค่ตัวอักษรเท่านั้น ด้วยเห็นว่าคำอธิบายของเขาผ่าเหล่าผ่ากอ จากแบบฉบับดั้งเดิมของลัทธิอรรถประโยชน์จนเกินไป⁽²²⁾

ข้อคิดเชิงวิจารณ์ต่อลัทธิอรรถประโยชน์

สืบเนื่องแต่ลัทธิอรรถประโยชน์ได้ปรากฏบทบาทอย่างใหญ่หลวงต่อแนวคิดด้านจริยธรรม ทางกฎหมายหรือจริยธรรมทางสังคม การพิจารณาสิทธิทางจริยธรรมนี้ทั้งด้านบวกและลบจึง เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับนักกฎหมายทั่วไป หากไม่แล้วเราอาจต้องนั่งจําานต่อปัญหาด้านจริยธรรม กฎหมายที่ปรากฏเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในสังคมมนุษย์ปัจจุบัน หรือมีฉะนั้นก็อาจท่องจำแต่สุภาษิต กฎหมายที่ว่า “ประโยชน์สุข (สวัสดิสุข) ของประชาชนเป็นกฎหมายสูงสุด” (Salus populi est suprema lex) โดยมีได้ตั้งคำถามให้ลึกลงไปต่อความหมาย, ที่มาหรือกระทั่งข้อจำกัดอัน อาจเป็นไปได้ในตัวสุภาษิตกฎหมายนี้

การอภิปรายเชิงวิจารณ์ในความชอบธรรมของลัทธิความคิดนี้ ขอให้เข้าใจว่าคงเน้นหนัก ที่ลัทธิอรรถประโยชน์ในความเข้าใจทั่วไป หรือของเบนแธม (Classical Utilitarianism) มากกว่าจะหมายถึงลัทธิอรรถประโยชน์เชิงอุดมคติ (Ideal Utilitarianism) ในแบบฉบับของมิลล์ซึ่ง มีคำอธิบายที่ “ไปไกล” เกินกว่าลักษณะทั่วไปของอรรถประโยชน์ดังกล่าวมาแล้ว

สำหรับประเด็นวิจารณ์ลัทธิอรรถประโยชน์อาจสรุปได้เป็นข้อ ๆ ดังนี้

1. การไม่ใส่ใจต่อปัญหาความแตกต่างของบุคคล

หลักการสำคัญทางลัทธิอรรถประโยชน์เรื่อง “ความสุขสูงสุดแก่คนจำนวนมากที่สุด” แม้จะฟังดูน่าเลื่อมใส แต่ก็เป็นเรื่องที่คาดคำนวณไม่ได้ในทางปฏิบัติเกี่ยวกับผลลัพธ์เรื่องความสุข ดังกล่าว เนื่องจากผลลัพธ์เรื่องความสุขหรือความทุกข์ของปัจเจกบุคคลเป็นเรื่องเฉพาะภายใน จิตใจของแต่ละบุคคลซึ่งหยั่งวัดไม่ได้และผันแปรไปตามความแตกต่างของบุคคล

ความคิดใด ๆ ที่เชื่อว่าเราสามารถวัดหรือตรวจสอบความสุขของมนุษย์ได้จึงออกเป็น เรื่องไร้สาระเนื่องจากความต้องการหรือบรรดาความปรารถนาของมนุษย์มีลักษณะแตกต่างกัน ในเชิงคุณภาพดังกล่าว และในเมื่อความต้องการของมนุษย์ก็เป็นสิ่งที่ตรวจสอบวัดไม่ได้แล้ว เราก็ย่อมไม่อาจรู้ได้ถึงจุดสูงสุดของความสุขมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นตัวคนเดียวหรือมนุษย์ทั้งสังคม⁽²³⁾

นอกจากการไม่คำนึงถึงความแตกต่างของความต้องการบุคคลเช่นนี้แล้ว ในอีกแง่หนึ่ง อรรถประโยชน์ยังละเลยประเด็นความแตกต่างของตัวบุคคลที่ได้รับความสุขหรือความทุกข์ใน

(22) H.L.A Hart, "Essays in Jurisprudence and Philosophy", Op.cit., P. 187

(23) Alf Ross, "On Law and Justice", (Berkeley, 1959), P. 291

ขณะคำนวณถึงผลรวมของความสุขสูงสุด⁽²⁴⁾ ดังจะเห็นจากตัวอย่างการชี้ขาดปัญหาเรื่องความถูกต้องหรือไม่ของการยอมให้มีทาส อรรถประโยชน์จะสนใจแต่การชั่งวัดหรือค่านานาผลลัพท์ระหว่างความเจ็บปวดทุกข์ทรมานของทาส กับ ความสุขของนายทาสว่าอย่างใดจะมีมากกว่ากัน ดังนี้ หากข้อสรุปออกมาในเชิงปฏิเสธความชอบธรรมของการมีทาสเหตุผลของฝ่ายอรรถประโยชน์ก็เนื่องด้วยปริมาณความสุขที่นายทาสได้รับไม่มากพอที่จะลบล้างปริมาณความทุกข์ทรมานของทาสซึ่งนับเป็นการเทียบเคียงความสุขและความทุกข์ของบุคคลที่แตกต่างกัน แต่อรรถประโยชน์กลับมองเหมือนไม่แตกต่าง วิธีคิดเช่นนี้จึงเป็นการลดคุณค่าของมนุษย์ในแง่ปัจเจกภาพเท่ากับเป็นการเปลี่ยนมนุษย์ (ที่แท้จริงแตกต่างกัน) ให้เป็นเสมือนภาชนะบรรจุสิ่งของสักอย่างที่นักอรรถประโยชน์ผู้ชี้ขาดปัญหาความถูกต้องทางศีลธรรม สามารถชั่งตวงวัดความสุขความทุกข์ได้หรือไม่ก็พยายามใส่ปริมาณความสุขให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ในภาชนะดังกล่าว

2. ปัญหาเรื่องความไม่เป็นธรรม (Unfairness) ในการปรับใช้หลักอรรถประโยชน์

สืบแต่การเน้นเรื่องผลลัพท์รวมของความสุขอันมากที่สุดนั้น อาจต้องแลกด้วยความทุกข์ทรมานของผู้นับจำนวนหนึ่งหรือด้วยการเกิดสถาบันที่ไม่มีความเป็นธรรมชัดแจ้งในลักษณะสถาบันทาส วิธีคิดที่เน้นเรื่องผลรวมของความสุขในฐานะเป้าหมายหลักของความสำเร็จในสังคมทำให้เกิดการละเลยหรือไม่นำพาว่าปริมาณความสุขนั้นจะกระจายไปสู่สมาชิกในสังคมได้อย่างทั่วถึงหรือเสมอภาคเพียงใด

ขอให้อดตัวอย่างสมมุติฐานที่เปรียบเทียบรูปแบบการกระจายความสุขหรือสวัสดิการให้แก่สมาชิกในสังคม (สมมุติว่าเราสามารถชั่งวัดความสุขของบุคคลเป็นหน่วยได้แน่นอน)

สมาชิกของสังคม	ปริมาณความสุข (1)	ปริมาณความสุข (2)
นาย ก.	10	2
นาย ข.	1	2
นาย ค.	1	2
นาย ง.	1	2
	13	8

จากตารางสมมุติข้างต้นนี้ ลัทธิอรรถประโยชน์จะถือว่าปริมาณความสุข (1) เป็นรูปแบบที่พึงปรารถนาเพราะมีปริมาณความสุขรวมมากที่สุด (13 หน่วย) ซึ่งมากกว่าปริมาณความสุข (2) ที่มีผลรวมเพียง 8 หน่วย แต่หากการกระจายความสุขเป็นไปอย่างเสมอภาค ในแง่ที่เราจึงอาจ

(24) John Rawls, "A Theory of Justice" (Oxford University Press, 1973), P. 27

เห็นได้ว่าตัวเลขสูงสุดของปริมาณความสุขจากฝ่ายที่นิยมอรรถประโยชน์ อาจอ่อนแ่กว่าความไม่
เป็นธรรมในสัดส่วนของความสุขที่สมาชิกแต่ละคนในสังคมจะได้รับ โดยอาจมีสมาชิกในสังคม
เพียงคนเดียว (หรือกลุ่มเดียว) เท่านั้นที่ครอบครองความสุขมากที่สุด⁽²⁵⁾

อย่างไรก็ตาม นักอรรถประโยชน์ก็พยายามโต้แย้งเช่นกัน โดยอ้างว่าการเพิ่มปริมาณ
ความสุข (ความมั่งคั่งต่าง ๆ) ให้แก่ส่วนรวมมากที่สุดนั้น ในท้ายที่สุดผลประโยชน์นั้น ๆ ย่อม
ถ่ายเทไปสู่คนที่ยากจนหรือด้อยฐานะต่าง ๆ ได้มากกว่าการมัวเน้นแต่การกระจายผลประโยชน์
ที่เสมอภาคเป็นธรรม ตรงกันข้ามในทรรศนะของอรรถประโยชน์ การยืนยันแต่ความเสมอภาค
เช่นนั้นกลับรังแต่จะสร้างผลร้ายต่อประสิทธิภาพของการผลิตหรือเศรษฐกิจของส่วนรวม เนื่อง
จากต้องดำเนินไปพร้อมกับการแทรกแซงจากรัฐต่อระเบียบเศรษฐกิจหรือกลไกตลาดตลอดเวลา
สิ่งเหล่านี้ย่อมเป็นการทำลายแรงจูงใจทางเศรษฐกิจของเอกชนหรือลดทอนความตั้งใจของบุคคล
ในการทำงานหนักหรือลงทุนกิจการต่าง ๆ แน่ละว่าข้อโต้แย้งเช่นนี้ย่อมฟังดูมีน้ำหนัก, มีการ
อ้างอิงอยู่เนื่อง ๆ รวมทั้งมีข้อเท็จจริงสนับสนุนในหลาย ๆ กรณี แต่ทั้งนี้ก็มีประเด็นนำคิดต่อ
ว่าการเน้นแต่การเพิ่มปริมาณการผลิตหรือความสำเร็จสูงสุดทางเศรษฐกิจเช่นนี้เป็นเป้าหมาย
อันพึงปรารถนาไม่น้อยอย่างแท้จริงแน่หรือ เช่นเดียวกับที่ในอีกแง่หนึ่งเราก็ไม่อาจปฏิเสธได้ถึงความ
สัมพันธ์ระหว่างผลประโยชน์และแรงจูงใจในการทำงานของบุคคลทั่วไป ซึ่งปรากฏให้เห็นเสมือน
ข้อเท็จจริงชีวิตในปัจจุบัน แต่กระนั้นคงต้องถามต่อไปได้ไหมที่เราจะลดความเข้มข้นของ
ความสัมพันธ์ดังกล่าวให้น้อยลงในอนาคตหรือเป็นไปได้เพียงใดที่อุดมคติในเชิง “จงทำงาน
ด้วยจิตว่างหรือไม่ยึดมั่นถือมั่นในผลของงาน” (การงานคือการปฏิบัติธรรม) (ตามคติของท่าน
อาจารย์พุทธทาสภิกขุ) จะปรากฏแทนที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในสังคม และถ้าคิดว่าเป็นไปได้จะต้อง
มีเงื่อนไขทางสังคมอย่างอื่นใดประกอบบ้าง สิ่งเหล่านี้คงต้องนับเป็นเรื่องน่าขบคิดอย่างมาก
แม้ในหมู่นักอรรถประโยชน์เองก็ตาม

นอกจากประเด็นวิพากษ์วิจารณ์เรื่องความเสมอภาคข้างต้น จุดอ่อนในทำนองเดียวกัน
ก็เกิดขึ้นในปัญหาเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพ กล่าวคือ สิทธิอรรถประโยชน์ยอมให้มีการละเมิด หรือ
จำกัดเสรีภาพของบุคคลกลุ่มน้อยได้ หากการกระทำเช่นนั้นจะส่งผลให้คนส่วนใหญ่ได้รับความสุข
หรือผลประโยชน์มากขึ้น⁽²⁶⁾

(25) ขอให้ดูเปรียบเทียบ N.E. Simmonds, "Central Issues in Jurisprudence Op.cit., PP. 31 - 2

(26) John Rawls, "A Theory of Justice", Op.cit., P. 26

จุดอ่อนข้อนี้ยังอาจกินความถึงการยอมรับความชอบธรรมในการลงโทษคนบริสุทธิ์ หากการกระทำนี้จะก่อให้เกิด
ประโยชน์ต่อสังคม ดังตัวอย่างเช่น นาย ก. ซึ่งเป็นสมาชิกในกลุ่มการเมืองที่เป็นฝ่ายตรงข้ามกับรัฐบาล เกิดถูกจับในข้อหาวาง
ระเบิดในที่สาธารณะ เนื่องจากปรากฏตัวในที่เกิดเหตุ แม้จะไม่มีหลักฐานใด ๆ ชี้ว่า นาย ก. เป็นผู้กระทำ แต่หากเพื่อเป็น
การแสดงออกในเชิงยับยั้งการก่อการร้ายที่แพร่ระบาด ขณะนั้น การลงโทษ นาย ก. ย่อมถือเป็นประโยชน์ต่อสังคมในทรรศนะ
ของฝ่ายอรรถประโยชน์ ดู ปรียดี บุญซึ้ง, "จริยปรัชญา", อ้างแล้ว, หน้า 121

3. ลักษณะที่ปราศจากหลักการหรือกฎเกณฑ์ความประพฤติอันแน่ชัดในการชี้นำความถูกผิดทางศีลธรรมต่าง ๆ

จากคำที่ลัทธิอรรถประโยชน์เน้นความสำคัญของอนาคตหรือผลลัพธ์ของการกระทำเป็นใหญ่ รวมทั้งยืนยันในลักษณะเอกนิยม (Monistic) ทางศีลธรรมบนพื้นฐานของอรรถประโยชน์อย่างเดียว ลัทธิอรรถประโยชน์จึงปฏิเสธการดำรงอยู่ของหลักคุณค่าทางศีลธรรมอันแน่นอนตายตัวใด ๆ ลักษณะดังนี้จึงทำให้เกิดข้อวิพากษ์วิจารณ์ว่า สำหรับอรรถประโยชน์แล้วพวกเขาสามารถทำหรือยอมรับสิ่งที่ผิดศีลธรรมต่าง ๆ ได้เสมอหากผลลัพธ์ของการกระทำนั้นจะส่งผลให้เกิดประโยชน์สุขโดยส่วนรวมมากที่สุด ไม่ว่าจะเป็นการฆ่าผู้บริสุทธิ์, การข่มขู่ทรมาน, การทุบตีหรือการผิดคำมั่นสัญญาต่าง ๆ เป็นต้น ตัวอย่างเช่น ลัทธิอรรถประโยชน์มีทรรศนะที่สนับสนุนความชอบธรรมของการฆ่าคนด้วยความเมตตา (Mercy Killing) ดังกรณีคนไข้ที่ป่วยเป็นโรคร้ายและต้องทนทุกข์ทรมาน ไม่สามารถรักษาให้รอดชีวิตได้ การกระทำใด ๆ ที่ช่วยให้คนไข้ระดับชีวิตลงอย่างสงบไม่ต้องทนความเจ็บปวดต่อไป ย่อมไม่เป็นการขัดแย้งกับศีลธรรมแต่อย่างใดในทรรศนะของอรรถประโยชน์และหากมีกฎหมายบัญญัติลงโทษต่อแพทย์หรือผู้กระทำเช่นนั้น กฎหมายนั้น ๆ ย่อมมีลักษณะไม่ชอบธรรมขัดแย้งต่อหลักศีลธรรมของฝ่ายอรรถประโยชน์ในทำนองคล้ายคลึงกัน หากแพทย์รู้ว่าการพูดความจริงเกี่ยวกับอาการไข้ให้ผู้ป่วยทราบจะทำให้ผู้ป่วยช็อคตายแล้วยังขึ้นพูดอีกเพราะเพียงต้องการรักษาสุขภาพจะเมื่อถูกผู้ป่วยถาม การกระทำของแพทย์ย่อมถือเป็นการผิดศีลธรรมเช่นกัน⁽²⁷⁾ หรือในกรณีการข่มขู่ทรมาน สมมุติว่ามีคนวิกลจริตที่แอบวางระเบิดเวลาขนาดใหญ่ไว้ในแหล่งชุมนุมชน นักอรรถประโยชน์ย่อมไม่รู้สึกรู้สีกเป็นการผิดศีลธรรมใด ๆ ในการข่มขู่ทำทรมานต่อคนวิกลจริตผู้นั้นให้บอกความลับแก่แหล่งที่วางระเบิดนั้น ๆ เพื่อผลลัพธ์ของสวัสดิสุขความปลอดภัยส่วนรวม

นอกจากนี้ การที่ลัทธิอรรถประโยชน์มองประเด็นเรื่อง ผลลัพธ์ของความสุ่มมากที่สุดเป็นดังเป้าหมายสำคัญที่สุดทางศีลธรรม อรรถประโยชน์จึงถือเอาปัญหาเรื่อง “ความยุติธรรม” เป็นเสมือนหลักคุณค่าระดับรองในแง่เป็นเครื่องมือเพื่อบรรลุเป้าหมายเรื่องความสุขที่ตั้งไว้ ความยุติธรรมมิใช่ขึ้นอยู่กับเรื่องสิทธิธรรมชาติดีหรือหลักการนามธรรมอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นความเสมอภาคหรือเสรีภาพ แต่หากวางอยู่ที่เรื่องประโยชน์, ความสุขของปัจเจกชน หรือคุณประโยชน์ทางสังคม นัยเช่นนี้จึงทำให้นักอรรถประโยชน์เชื่อว่าความยุติธรรมมีลักษณะที่เป็นภววิสัยมากกว่าจะเป็นเรื่องจิตวิสัยหรืออุดมคติตามความเข้าใจอื่น ๆ โดยนัยดังกล่าวสมมุติว่า นาย ก. ยืมปืนจากนาย ข. มากระบอกหนึ่งโดยสัญญาว่าจะคืนให้ทุกขณะที่นาย ข. ต้องการ แต่หาก

(27) ดู วิทย์ วิศทเวทย์, “ปรัชญาทั่วไป”, (สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2529), หน้า 155 (ดูเพิ่มเติมหน้า 150 - 1)

ภายหลังนาย ก. เกิดรู้ว่า นาย ข. กำลังมีปัญหาชีวิตอย่างหนักและเรียกร้องปิ่นคืนเพื่อจะเอาไปใช้ยิงตัวเองตาย ในสถานการณ์เช่นนี้หากยึดเอาหลักจริยธรรมแบบอรรถประโยชน์แล้ว นาย ก. จำต้องปฏิเสธการคืนปิ่นคืนแก่นาย ข. (ชั่วคราว) เพื่อยับยั้งมิให้เกิดการตาย แม้ว่าจะเป็นการละเมิดต่อคำมั่นสัญญาก็ตาม

ตัวอย่างคร่าว ๆ ที่ยกขึ้นแสดงข้างต้นคงชี้ให้เห็นชัดเจนว่าลัทธิอรรถประโยชน์เน้นจุดสำคัญที่ผลลัพธ์ของความสุ่มมากกว่าหลักการและวิธีการ ซึ่งหลาย ๆ กรณีก็ดูมีน้ำหนักควรแก่การรับฟัง แต่ทั้งนี้วิธีคิดทางจริยธรรมดังกล่าวก็เปิดช่องให้แต่ละคนสร้างข้ออ้างสนับสนุนการกระทำของตนได้ตามใจชอบเนื่องจากไม่มีหลักการอันแน่ชัดใด ๆ ให้ทุกคนต้องยึดถืออย่างเป็นจริงเป็นจัง ตรงจุดนี้จะเป็นข้อดีและข้อด้อยของลัทธิอรรถประโยชน์ก็คงได้ ข้อดีที่ปรากฏที่ลัทธินี้ถือเอาความสุขความยินดีที่มนุษย์ได้รับเป็นบรรทัดฐานอย่างเดียวของคุณค่า เท่ากับลัทธินี้ได้เปิดประตูสะกิดกันความพยายามทุกอย่างที่จะให้อำนาจอย่างใดอย่างหนึ่งมากำหนด “สิ่งที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์” โดยไม่ยอมเปิดโอกาสให้กับมนุษย์มากนักในการพิจารณาหรือใคร่ครวญเกี่ยวกับสิ่งที่ว่ากันว่าดีที่สุด⁽²⁸⁾ ทรรศนะเช่นนี้มองอย่างถึงที่สุดแล้วก็คือทรรศนะแบบเสรีนิยม นั่นเองที่มุ่งหมายให้ระบียบหรือโครงสร้างทางศีลธรรมของสังคมมีลักษณะเป็นกลาง (Neutral) ระหว่างระบบคุณค่าที่ทุ่มเถียงกันมาตลอดประวัติศาสตร์ และเมื่อนำมาใช้ในระบบจริยธรรมทางกฎหมายก็ย่อมหมายถึงให้ระบียบกฎหมายของสังคมแบบเสรีนิยมเช่นนี้มีความเป็นกลางในแง่ที่ไม่ผูกมัดอยู่กับหลักการทางศีลธรรมหรือทางสังคมอันใดอันหนึ่ง

อย่างไรก็ตาม จุดเด่นเช่นนี้หลายคนที่อาจมองว่าเป็นความผิดพลาดหรือไม่ก็ถือเป็นการหลอกลวง (Hypocritical) กันมากกว่า ดังกรณีการอ้างความเป็นกลางในเชิงคุณค่าของกฎหมายและที่สำคัญคือมีผู้เห็นอยู่ไม่น้อยว่าการนำหลักอรรถประโยชน์มาใช้เป็นมาตรฐานทางศีลธรรมหรือความถูกต้องดีงามนั้นก็มีลักษณะเป็นการมองด้านเดียวและปราศจากคุณค่าอันแท้จริงจากการจำกัดการตัดสินความถูกต้องเพียงที่ผลของการกระทำนั้น ๆ โดยไม่คำนึงถึงเจตนาหรือมูลเหตุจูงใจ และที่สำคัญกว่าก็คือ การตอบสนองความพึงพอใจหรือความต้องการทั้งหมดของมนุษย์ไม่พึงถือเป็นจุดหมายปลายทางสุดท้ายของศีลธรรมหรือความถูกต้อง เพราะมิฉะนั้นแล้วกฎหมายก็มีหน้าที่เพียงกลไกเพื่อการตอบสนองตัณหาของมนุษย์เท่านั้น

ข้อวิจารณ์นี้ ออกจะเน้นหนักไปที่ เบนแธมหรืออรรถประโยชน์แบบสุขนิยม (Hedonistic Utilitarianism) ซึ่งนิยามความหมายของคำว่า ความสุขหรือความพอใจแบบโลกีย์ทั่วไป อย่างไรก็ตาม

(28) สมบัติ พิศสะอาน, “จริยธรรมมนุษย์กับจริยธรรมอำนาจนิยม”, (บ้านไม่รู้อย, ปีที่ 3 ฉบับที่ 12 มกราคม 2531), หน้า 63

ก็ดีข้อวิจารณ์นี้ก็อาจใช้คลุมจุดมุ่งหมายทางอุดมคติ หรือจุดมุ่งหมายทางกฎหมายใด ๆ ที่เน้นเรื่องประโยชน์หรือความสุขแก่ปัจเจกบุคคลหรือสังคม ในแง่ที่ว่าเราจะถือเอาประเด็นเรื่อง “ประโยชน์” หรือ “ความสุข” เป็นเป้าหมายเชิงจริยธรรมของกฎหมายอย่างเดียวหรือ กล่าวอีกนัยหนึ่ง เราจะถือเอาเรื่อง “ประโยชน์” หรือ “ความสุข” เป็นสิ่งเดียวกับ “ความดี” หรือ “คุณธรรม” ตามทฤษฎีอรรถประโยชน์กระนั้นหรือ ในเมื่อทฤษฎีอรรถประโยชน์ถือเอาความถูกต้องของการกระทำอยู่ที่เรื่อง “ความสุข” อันเป็นผลของการกระทำนั้น นอกจากนี้ยังน่าคิดว่า จุดมุ่งหมายแห่งการดำรงชีวิตที่แท้ของมนุษย์มีเพียงลำพังแต่การสนใจแสวงหาผลประโยชน์ที่ให้ความพึงพอใจสูงสุดเท่านั้นหรือ หรือว่านี่คือรูปแบบชีวิตที่เห็นแก่ตัวซึ่งเป็นลักษณะของความแปลกแยกในตัวเอง (Self-Alienation) มากกว่าสิ่งอื่นอาจจะถูกที่รูปแบบชีวิตเช่นนี้ ปรากฏให้เห็นแพร่หลายอยู่ชัดเจนยิ่ง โดยเฉพาะนับแต่การเปลี่ยนแปลงสู่สังคมอุตสาหกรรมเป็นต้นมา แต่ก็น่าตั้งคำถามว่าวิถีชีวิตเช่นนี้เป็นคุณสมบัติหรือข้อเท็จจริงของชีวิตมนุษย์ทุกคนจริง ๆ หรือ หรือว่าเป็นเพียงรูปแบบของการใช้ชีวิตที่ปรากฏแพร่หลายเพียงในยุคสมัยหนึ่งของประวัติศาสตร์มนุษยชาติอันเนื่องจากอิทธิพลของระบบหรือวัฒนธรรมในสังคม⁽²⁹⁾

จุดอ่อนทางทฤษฎีเช่นนี้เองที่ทำให้ นักคิดบางคนอย่าง E.F. Schumacher นักเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธคนสำคัญชาวเยอรมัน (ผู้แต่งหนังสือเรื่อง “Small Is Beautiful”) กล่าววิจารณ์ว่า ลัทธิประโยชน์นิยมหรือทฤษฎีอรรถประโยชน์ที่กล่าวว่าจะให้ “ความสุขมากที่สุดแก่คนจำนวนมากที่สุด” นั้นได้ลด “คุณความดี” ลงเป็นเพียงเรื่องความสะดวกสบายและความตื่นเต้นเท่านั้น⁽³⁰⁾ และดูเหมือนคำพูดเช่นนี้มีได้เป็นการกล่าวเกินเลยไปนัก หากเราเทียบเคียงกับคำสอนทางพุทธศาสนาที่แบ่งแยกความสุขออกเป็น 2 ประเภท คือ สามิสสุข (Sensual happiness) หรือความสุขในการได้สนองความต้องการทางประสาททั้งห้าและสนองความคิดอยากต่าง ๆ และอีกประเภทคือ นิรามิสสุข (Spiritual happiness) หรือความสุขในภาวะจิตที่ปลอดโปร่งผ่องใส ปราศจากสิ่งข้องขัด กีดกันจำกัด ความนึกคิด เช่น ความวิตกกังวลความรู้สึกลับแคบและกิเลสต่าง ๆ ที่พัวพันจิตใจ ซึ่งในทางพุทธธรรมแล้วถือว่าความสุขประเภทหลังมีคุณค่าสูงสุดในทางจริยธรรม⁽³¹⁾

จริยธรรมเชิงพุทธเช่นนี้โดยหลักการว่าไปแล้วคงไม่ต่างจากทรรศนะจากนักคิดตะวันตกดังกล่าว และที่ไม่พึงกล่าวข้ามไปอย่างยิ่งคือทรรศนะของคานท์ (Emmanuel Kant : 1724 - 1804)

(29) ดู กาญจนนา แก้วเทพ, “แนวคิดมนุษย์นิยมเชิงเศรษฐศาสตร์การเมือง”, (วารสารธรรมศาสตร์, ฉบับที่ 4, 2530), หน้า 181

(30) อี เอฟ ชูเมกเกอร์, “แผนที่คนทุกข์”, (วิศิษฐ์ วัชรวิญญู ผู้แปล), (มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2524), หน้า 302

(31) พระราชวรมุนี, “พุทธธรรม”, อ่างแล้ว, หน้า 27 - 8

นักปรัชญาผู้ยิ่งใหญ่ชาวเยอรมันที่ถือว่ามนุษย์มิได้เกิดมาเพื่อแสวงหาความสุขแต่เกิดมาเพื่อเป็นคนมีศีลธรรม⁽³²⁾

หลักจริยศาสตร์ของค่าน้ำหนักเป็นปรปักษ์อันสำคัญกับลัทธิอรรถประโยชน์โดยที่ค่าน้ำหนักมีความเห็นหนักแน่นว่า หลักการทางศีลธรรมจะต้องเป็นเรื่องแน่นอนปราศจากข้อยกเว้น สิ่งใดที่ถือว่าเป็นความถูกต้องดีงามก็เนื่องจากเป็นสิ่งที่ดีในตัวเอง ไม่ขึ้นอยู่กับผลลัพธ์หรือประโยชน์ อันพึงคาดหวังในอนาคตแต่อย่างใด หลักการย่อมสำคัญกว่าผลลัพธ์ การกระทำความดีจึงมิใช่การเล็งหวังผลความสุขใด ๆ แต่หากหมายถึงการทำสิ่งที่ดีในตัวของมันเอง ด้วยเจตนาที่ดีโดยไม่มีการมโนความรู้สึกละโม้ว่าลบบหรือบวกเข้ามาเจือปน กล่าวในแง่นี้คุณธรรมหรือความดีจึงเป็นคนละเรื่องกับผลประโยชน์หรือความสุขสบายอย่างสิ้นเชิง หัวใจสำคัญในทฤษฎีจริยธรรมของค่าน้ำหนักเน้นเรื่องหลักศีลธรรมอันเป็นสากล หรือหลักของการกระทำตามหน้าที่อันเป็นกฎสากล (Categorical Imperative)⁽³³⁾ เช่นกรณีการไม่พูดปดหรือการไม่ทำลายชีวิตมนุษย์ย่อมถือเป็นหลักศีลธรรมสากลโดยไม่มีข้อยกเว้นในการปรับใช้ต่อสถานการณ์ใด ๆ นอกจากนี้ค่าน้ำหนักยังเน้นการเคารพต่อศักดิ์ศรีของเพื่อนมนุษย์ด้วยกันอย่างยิ่งกล่าวคือ มนุษย์ต้องปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์ในฐานะที่เขาเป็นจุดหมายในตัวเอง (End in itself) มิใช่ใช้เพื่อนมนุษย์เป็นเครื่องมือเพื่อการใด

แม้ว่าประเด็นวิจารณ์ต่อความสุขในแง่เป็นบรรทัดฐานทางคุณค่าชีวิตข้างต้นจะมีสัมเสียดในเชิงวิพากษ์ต่อลัทธิอรรถประโยชน์แบบปัจเจกชนนิยม (Individualistic Utilitarianism) ข้อวิจารณ์แนวตั้งดังกล่าวดูเหมือนจะใช้ครอบคลุมถึง ทฤษฎีอรรถประโยชน์เพื่อสังคม (Social Utilitarianism) หรือทฤษฎีนิติศาสตร์เชิงสังคมวิทยา ที่ยังเน้นเรื่องประโยชน์สุขของ “ประชาชน” บนพื้นฐานเรื่องความสะดวกสบายทางวัตถุ หรือการตอบสนองความต้องการของคนส่วนใหญ่ในสังคม ซึ่งมีปัญหาต้องถามต่อว่าความต้องการดังกล่าวมีความชอบธรรมในตัวของมันเองหรือ หรือน่าจะมีบรรทัดฐานของคุณค่าอื่นประกอบที่จะใช้เป็นตัวกรองความต้องการดังกล่าวอีกชั้นหนึ่ง อาทิ เรื่องเสรีภาพทางจิตวิญญาณ (Spiritual Freedom) ซึ่งล้วนเป็นหลักคุณค่านามธรรมอันเกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพของชีวิตมนุษย์ในแนวลึกทั้งสิ้น และเป็นหลักคุณค่านามธรรมที่น่าเชื่อว่าจะสร้างความสมดุล

(32) วิทยุ วิกิตเวทย์, “ปรัชญาทั่วไป”, อ่างแล้ว, หน้า 160

(33) วิทยุ วิกิตเวทย์, “ปรัชญาทั่วไป”, อ่างแล้ว, หน้า 159

ขอให้เข้าใจเพิ่มเติมว่า หลักของการกระทำตามหน้าที่อันเป็นกฎสากล (Categorical Imperative) ของค่าน้ำหนัก โดยนัยแท้จริงมิใช่เป็นเรื่องแหล่งที่มา (Source) ของหลักศีลธรรมต่าง ๆ ทว่าเป็นเสมือนหลักตรวจสอบ (Test) หลักศีลธรรมที่เราเชื่อถือ เนื่องจากหลักนี้มุ่งกำชับให้บุคคลปฏิบัติต่อบุคคลอื่นตามหลักการที่ตนตั้งใจให้ยึดถือเป็นกฎสากลสำหรับทุก ๆ คน โดยไม่อาจอ้างเหตุจำเป็นหรือผลลัพธ์ในอนาคตต่าง ๆ เป็นข้อยกเว้นสำหรับตนเอง

กลมกลืนให้เกิดขึ้นในสังคม ได้อย่างแท้จริง การสนองตอบความสุขหรือความต้องการพื้นฐาน (Basic Needs) ของคนส่วนใหญ่หรือทั้งหมด อาจถือเป็นความจำเป็นเบื้องต้นของสังคม แต่หลักการดังกล่าวก็มีได้มีจุดสิ้นสุดในตัวของมันเอง หากเรายอมรับว่าความต้องการหรือความสุขแบบโลกีย์ ของมนุษย์ไม่อาจมีจุดอิ่มตัวได้ด้วยการป้อนให้ได้อย่างเดียว มีแต่จะขยายตัวเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ตามลำดับความเจริญทางวัตถุ ขณะเดียวกันความต้องการหรือความสุขดังกล่าวในแต่ละบุคคล ก็มีใช้ว่าจะมีธรรมชาติที่กลมกลืนกันตัวเองโดยอัตโนมัติ แต่มีแนวโน้มของความขัดแย้งหรือหักล้างกันอยู่เนื่อง ๆ ดังที่หลายคนอาจมีความสุขจากการเอาใจเอาเปรียบผู้อื่น หรือมีความสุขในการกดขี่หลอกลวงคนทั่วไป ดังนั้นจึงดูออกจะเป็นไปไม่ได้เอาเลยทีเดียวต่อการแก้ไขปัญหานั้น โดยวิธีมองในแนวราบ (Horizontal Line) เชิงปริมาณแบบลัทธิอรรถประโยชน์

นอกจากนี้ เราคงต้องตระหนักเพิ่มเติมด้วยถึงเรื่อง “ความยุติธรรมต่อคนรุ่นอนาคต” (Justice between generations) ค่าที่การมีมุมมองเพิ่มความสุขสูงสุดแก่คนในยุคสมัยเราตามความเป็นจริงย่อมหมายถึงการบริโภคหรือล้างผลาญทรัพยากรต่าง ๆ อย่างมหาศาล จนคาดคะเนได้ถึงความขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ อย่างรุนแรงในอนาคตข้างหน้า รวมทั้งความยากลำบากอันพึงเกิดในชีวิตของคนรุ่นลูกหลานทั้ง ๆ ที่ความยากไร้ทรัพยากรดังกล่าวมิได้เกิดจากความผิดพลาดของตัวเอง การเน้นผลรวมของความสุขสูงสุดจึงอาจสร้างความยุติธรรมให้เกิดแก่คนรุ่นอนาคตได้ดังกล่าว⁽³⁴⁾

กล่าวโดยสรุปแล้ว การเน้นเรื่องการสร้าง “ประโยชน์สุข” ไม่ว่าจะเป็นระดับปัจเจกบุคคลหรือระดับสังคมในฐานะเป้าหมายอุดมคติของกฎหมายต้องยอมรับว่าเป็นสิ่งที่ดี แต่ไม่ใช่ความดีที่เพียงพอ อย่างดีที่สุดประโยชน์สุขก็เป็นเพียงจุดมุ่งหมายประการหนึ่ง เราจะต้องไม่มองเรื่องของ “ประโยชน์สุข” ในเชิงปริมาณเท่านั้น สิ่งสำคัญต้องมองในแง่ “คุณภาพ” ของประโยชน์สุขหรือความสุขด้วย เพราะมีฉะนั้นแล้ว ในท้ายที่สุด นิติรัฐอุดมคติ ซึ่งมีกฎหมายเป็นกลไกหรือเครื่องมือในการจัดสรรแบ่งปันประโยชน์สุขก็จะจบลงด้วยสังคมบริโภคนิยม (Consumerist Society) ซึ่งคนส่วนใหญ่หรือคนทั่วไป อาจมีชีวิตอยู่ท่ามกลางความอุดมสมบูรณ์ของวัตถุ หรือสวัสดิการต่าง ๆ ที่รัฐจัดสรรสนองความต้องการต่าง ๆ ของประชาชน แต่ลึกลงไปแล้วกลับเป็นสังคมที่มีแต่ความเหงา, ความอ้างว้างสะสมแน่นอยู่ในจิตใจของปัจเจกชน มีแต่ความแปลกแยกความไม่เข้าใจในตัวของตัวเองและคนรอบข้าง พร้อมกับ การสูญเสียของคุณธรรมเรื่องความซื่อสัตย์สุจริต, ความโอปอ้อมอวรี หรือความมีน้ำใสใจจริงต่อกัน จนทำให้สังคมนั้น ๆ เป็นสังคมที่เฟื่องฟูด้วยปรากฏการณ์ของการฆ่าตัวตาย, การล้มเหลวในชีวิตสมรส, การฆ่าเวลาของชีวิตให้หมดไปวันหนึ่ง ๆ ด้วยสิ่งสิ้นเหมาย, ยาเสพติด หรือการพนันอบายมุขต่าง ๆ

(34) Neil Mac Cormick, "Justice According to Rawls", (The Law quarterly Review, Vol. 89, July, 1973), P. 403

ปรากฏการณ์เช่นนี้คงมิใช่เป็นการทำนายพยากรณ์อย่างลอย ๆ แบบจิตนิยมเท่านั้น ทว่ามีรูปธรรมที่พบเห็นได้ในปัจจุบันจากบรรดาประเทศหรือรัฐสวัสดิการที่สมบูรณ์ หรือก้าวหน้าทั้งหลายไม่ว่าในอเมริกา, ยุโรป, ออสเตรเลีย หรือกลุ่มประเทศสแกนดิเนเวีย นอกจากนี้ข้อวิจารณ์ประเด็นนี้คงมิใช่จำกัดเฉพาะปรากฏการณ์ในประเทศทุนนิยม ที่พัฒนาระบบรัฐสวัสดิการอย่างเต็มที่แล้วเท่านั้น แม้ในกลุ่มประเทศสังคมนิยมทั่วไปก็ตกอยู่ภายใต้ข้อจำกัดดังกล่าวเช่นกัน หรือแม้ในสังคมอุดมคติสมบูรณ์ตามความใฝ่ฝันของ มาร์กซ (Karl Marx) ก็ไม่เชื่อว่า จะก้าวข้ามข้อจำกัดนี้ได้ เนื่องจากมาร์กซเองก็ยังเน้นเรื่อง ความสำคัญเชิง “ปริมาณ” อย่างมากในฐานะเป็นเงื่อนไขเพื่อการก้าวไปสู่สภาพสังคมนิยมสุดท้ายตาม จินตภาพของเขา⁽³⁵⁾

แน่ละว่า ข้อสรุปดังกล่าวคงมิใช่เรื่องที่จะเห็นลงรอยกันได้ง่าย ๆ เช่นกันหลายคนอาจเห็นคัดค้าน แต่ไม่ว่าจะเป็นในแง่ใดในบั้นปลายแล้วปัญหาเหล่านี้คงบรรจบลงที่การตอบคำถามพื้นฐานว่า อะไรคือจุดมุ่งหมายของชีวิตที่ประเสริฐ หรือ จำเป็นด้วยไหมที่สังคมต้องมีหลักจริยธรรมอันแน่นอนเป็นแกนสำคัญสำหรับการวางแนวทางพัฒนาทั้งหมด อาทิเช่น หากสังคมนั้น ๆ เป็นสังคมพุทธ ถูกหรือไม่ที่จะวางแนวทางพัฒนาชีวิตส่วนรวมของสังคม (อันมีกฎหมายเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย) บนฐานแห่งเป้าหมายอุดมคติของวิถีชีวิตแบบพุทธ กล่าวคือ การพัฒนาตนเองสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์หรือการตระหนักรู้จักตัวเอง รู้เท่าทันความต้องการอันไม่จำเป็นและรู้จักตัดการบริโภคอันเป็นส่วนเกินซึ่งใช้ในการสนองตัณหาออกเสียได้ ⁽³⁶⁾ ตรงจุดนี้น่าจะเป็นประเด็นพื้นฐานเกี่ยวกับหลักจริยธรรมทางกฎหมายหรือบรรทัดฐานทางคุณค่าซึ่งใช้ชี้นำกฎหมายหรือการจัดระเบียบสังคมอันพึงปรารถนา ระหว่างการตอบสนองความสุขความสะดวกสบายทางวัตถุแบบลัทธิอรรถประโยชน์ และการตอบสนองส่งเสริมคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์อันแท้จริงซึ่งเป็นเสมือนพุทธศาสตร์แห่งการพัฒนา กฎหมายควรยึดเอาเป้าหมายใดกันแน่เป็นกฎหมายสูงสุด.....

“ระบบการปกครองที่ประเสริฐที่สุดจะอำนวยให้เกิดการกินคืออยู่ที่พอดี ไม่ใช่กินคืออยู่ดี แต่ว่าเป็นกินอยู่แต่พอดีตามคำตรัสของพระพุทธเจ้า แต่เดี๋ยวนี้เขาชอบใช้คำว่ากินคืออยู่ดี พุดกันก้องไปทั่วโลก มันควรจะเป็นแต่เพียงว่ากินอยู่แต่พอดี.....”

...พุทธทาลภิกขุ, “สันติภาพของโลกจะมีได้อย่างไร”

(35) โปรดศึกษาจากบทความของมาร์กซ เรื่อง “Critique of the Gotha Programme” ซึ่งมาร์กซย้ำความสำคัญของเรื่อง “The abundance of wealth”, “The increase of productive force” ในฐานะเป็นเงื่อนไขสำคัญเพื่อการก้าวข้ามสู่สังคมคอมมิวนิสต์ของเขา ดู Karl Marx & Frederick Engels, “Selected Works”, (Progress Publishers, Moscow, 1977, Vol. 3), P. 19

(36) เฉลิมเกียรติ ฉนวนล, “ปรัชญาลัทธิมนุษยชนและพันธกรณีในสังคมไทย”, อ้างแล้ว หน้า 68

แทนที่การกำหนดภารกิจของกฎหมายในการสนองตอบความพึงพอใจซึ่ง
ความต้องการทั้งมวลของมนุษย์เท่าที่เราจะสามารถตั้งพระศนะของ วิลเลียม เจมส์
(William James) ข้าพเจ้ากลับรู้สึกว่าเป็นสิ่งถูกต้องมากกว่าในการกล่าวถึงภารกิจ
กฎหมาย ในแง่ของการถือกุศลจิตหาสิ่งอันพึงคาดหวังของชีวิตในสังคมวิไลซ์แก่มวล
มนุษย์ทั้งหมดให้มากที่สุดเท่าที่เราอาจสามารถกระทำได้ โดยเกิดความร้าวฉานหรือการ
สูญเสียอย่างน้อยที่สุด

Roscoe Pound